

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут гуманітарних і соціальних наук
Кафедра історії та політичної теорії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня бакалавра

студента Летунова Бориса Борисовича
(ПІБ)
академічної групи 052-21-1
(шифр)
спеціальності 052 Політологія
(код і назва спеціальності)
за освітньо-професійною програмою – «Політологія»
(офіційна назва)

на тему Порядок денний політики розширення ЄС: вигоди та виклики для України
(назва за наказом ректора)

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка	Підпис
кваліфікаційної роботи	Рудік О. М.		
розділів:			
Рецензент			
Нормоконтролер	Зенкін М. В.		

Дніпро
2025

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ЗАТВЕРДЖЕНО:
завідувач
кафедри ШТ
«__»____
2025 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу
ступеня **бакалавра**

студенту Летунову Б. Б. академічної групи 052-21-1
(прізвище та ініціали) (шифр)
спеціальності – 052 Політологія
(код і назва спеціальності)

за освітньо-професійною програмою – Політологія
(офіційна назва)

на тему Порядок денний політики розширення ЄС: вигоди та виклики для України,
затверджену наказом ректора НТУ «Дніпровська політехніка» від 02.05.2025
№ 334-с.

	Розділ	Зміст	Термін виконання
1	Теоретико-методологічні засади дослідження процесу європейської інтеграції	1.1. Стан наукового розроблення проблематики політики розширення ЄС. 1.2. Витоки та основні історичні віхи процесу розширення ЄС.	05.05.25 – 20.05.25
2	Політика розширення ЄС в контексті реформ та сучасних викликів	2.1. Найбільше розширення в історії ЄС: досвід та винесені уроки. 2.2. Політика та процес розширення ЄС: нові можливості та виклики.	20.05.25 – 05.06.25
3	Україна в контексті політики і процесу розширення ЄС	3.1. ЄС на шляху до оновленої політики розширення. 3.2. Європейська інтеграція України: вигоди та виклики для ЄС та його держав-членів.	05.06.25 – 13.06.25

Завдання видано _____ Рудік О.М.
(підпис керівника) (прізвище, ініціали)

Дата видачі 05.05.2025 р.

Дата подання до екзаменаційної комісії 13.06.2025 р.

Прийнято до виконання _____ Летунов Б.Б.
... (підпис студента) (прізвище, ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, основної частини (3 розділи, 6 підрозділів), висновків та списку використаних джерел.

73 сторінки, 1 рис., 133 використаних джерела.

Об'єктом дослідження є політика та процес розширення ЄС.

Предметом дослідження є вигоди та виклики для України в оновленому порядку денному політики розширення ЄС.

Метою кваліфікаційної роботи є з'ясування вигід та викликів європейської інтеграції України в контексті оновленого порядку денного політики розширення ЄС.

У першому розділі проаналізовано стан наукового розроблення проблематики політики розширення ЄС; розглянуто витоки та основні історичні віхи процесу розширення ЄС.

У другому розділі проаналізовано досвід та винесені уроки найбільшого розширення в історії ЄС в контексті його двадцятої річниці; розглянуто нові можливості та виклики політики та процесу розширення ЄС після 2024 р.

Третій розділ присвячено аналізу ключових аспектів оновленої та вигідної для всіх політики розширення ЄС, а також з'ясуванню вигід та викликів європейської інтеграції України для ЄС та його держав-членів.

З результатами дослідження з'ясовано вигоди та виклики європейської інтеграції України в контексті оновленого порядку денного політики розширення ЄС.

Отримати наукові результати дослідження можуть бути використані під час викладання європейських студій та змішаних навчальних дисциплін.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	6
1.1. Стан наукового розроблення проблематики політики розширення ЄС ...	6
1.2. Витоки та основні історичні віхи процесу розширення ЄС	11
РОЗДІЛ 2	
ПОЛІТИКА РОЗШИРЕННЯ ЄС В КОНТЕКСТІ РЕФОРМ ТА СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	24
2.1. Найбільше розширення в історії ЄС: досвід та винесені уроки	24
2.2. Політика та процес розширення ЄС: нові можливості та виклики	38
РОЗДІЛ 3	
УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ І ПРОЦЕСУ РОЗШИРЕННЯ ЄС	48
3.1. ЄС на шляху до оновленої політики розширення	48
3.2. Європейська інтеграція України: вигоди та виклики для ЄС та його держав-членів	57
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

Актуальність теми кваліфікаційної роботи обумовлена нагальною потребою з'ясування вигід та викликів європейської інтеграції України в контексті оновленого порядку денного політики розширення ЄС.

Згідно з рекомендацією Європейського Парламенту від 2022 р. щодо нової стратегії ЄС, політика розширення є «найефективнішим зовнішньополітичним інструментом ЄС та однією з найуспішніших політик Союзу». Геополітичний вимір політики розширення ЄС став більш виразним саме у 2022 р., коли Україна, Молдова та Грузія подали заявки на вступ до ЄС. Відтоді нові геополітичні виклики прискорили необхідність реформування політики розширення та закріпили перехід до інтеграції нових країн на основі їхніх заслуг. Геополітичні міркування включають безпеку і оборону, а також узгодження зовнішньої політики, наприклад, з точки зору відносин зі стратегічними конкурентами Європи, такими як Китай і росія. Розширення також створює виклики для інших сфер, таких як бюджет ЄС, процес прийняття рішень та сільськогосподарська політика. Регіональна співпраця та вирішення двосторонніх суперечок, тим часом, залишаються ключовими елементами для країн, що прагнуть стати членами ЄС.

Стан дослідженості проблеми. Проблематика європейської інтеграції посіла помітне місце в науковому порядку денному українських дослідників, що безпосередньо пов'язано з виходом європейської інтеграції України на практичний рівень завдяки отриманню в червні 2022 р. статусу кандидата на вступ і початком в червні 2024 р. вступних перемовин. Не оминули українські науковці увагою й політику розширення ЄС, яка поступово, у тому числі й під геополітичним тиском, набуває нового змісту та ймовірно знаходиться напередодні важливих реформ.

Отже, у науковому доробку українських дослідників, стосовно проблематики європейської інтеграції України, можна виділити наукові праці таких авторів, як: Артюх Я., Верстяк О., Горінов П., Гушко С., Драпушко Р.,

Каюн Н., Курепін В., Лахижа М., Лизун А., Мартищенко Б., Марчук В., Марчук Н., Парфіненко А., Прокопенко Л., Рудік Н., Рудік О., Самофатов М., Фісуненко П., Шайкан А., а також інших науковців та експертів.

Учені ґрунтовно та комплексно досліджують теоретичні та практичні аспекти європейської інтеграції, зокрема: зовнішнє і внутрішнє середовище, у тому числі глобальний і регіональний рівні; політичний і безпековий виміри цього процесу; досвід набуття членства в Союзі «старих» і нових, посткомуністичних держав-членів; галузеві (секторальні) особливості виконання критеріїв вступу, трансформаційні процеси в національній економіці в умовах інтеграції в єдиний внутрішній ринок ЄС.

Об'єктом дослідження є політика та процес розширення ЄС.

Предметом дослідження є вигоди та виклики для України в оновленому порядку денному політики розширення ЄС.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є з'ясування вигід і викликів європейської інтеграції України в контексті оновленого порядку денного політики розширення ЄС.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання:

- проаналізувати стан наукового розроблення проблематики політики розширення ЄС;
- розглянути витоки та основні історичні віхи процесу розширення ЄС;
- проаналізувати досвід та винесені уроки найбільшого розширення в історії ЄС в контексті його двадцятої річниці;
- розглянути нові можливості та виклики політики та процесу розширення ЄС після 2024 р.;
- проаналізувати ключові аспекти оновленої та вигідної для всіх політики розширення ЄС;
- з'ясувати вигоди та виклики європейської інтеграції України для ЄС та його держав-членів.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених у кваліфікаційній роботі завдань були використані загальнонаукові теоретичні методи за

допомогою яких були виконані завдання і досягнуто мету дослідження. Методологічною основою дослідження став структурно-функціональний метод, який використовувався для вирішення основних завдань роботи. Використання історичного та порівняльного методів дало змогу розглянути витoki та основні історичні віхи процесу розширення ЄС, а також проаналізувати досвід та винесені уроки найбільшого розширення в історії ЄС в контексті його двадцятої річниці. За допомогою методів систематизації та узагальнення проаналізовано стан наукового розроблення проблематики політики розширення ЄС; розглянуто нові можливості та виклики політики та процесу розширення ЄС після 2024 р.; проаналізовано ключові аспекти оновленої та вигідної для всіх політики розширення ЄС. Для з'ясування вигід і викликів європейської інтеграції для України та для ЄС і його держав-членів, а також формулювання результатів та висновків дослідження були використані методи прогнозування, аналізу і синтезу.

Практична значущість отриманих результатів. Отримані результати дослідження можуть бути використані під час навчального процесу в межах викладання європейських студій.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, основної частини (3 розділи, 6 підрозділів), висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

1.1. Стан наукового розроблення проблематики політики розширення ЄС

Проблематика європейської інтеграції посіла помітне місце в науковому порядку денному українських дослідників, що безпосередньо пов'язано з виходом європейської інтеграції України на практичний рівень завдяки отриманню в червні 2022 р. статусу кандидата на вступ і початком в червні 2024 р. вступних перемовин. Не оминули українські науковці увагою й політику розширення ЄС, яка поступово, під геополітичним тиском, набуває нового змісту та ймовірно знаходиться напередодні важливих реформ.

Отже, у науковому доробку українських дослідників, стосовно проблематики європейської інтеграції України, можна виділити наукові праці таких авторів, як: Артюх Я., Верстяк О., Горінов П., Гушко С., Драпушко Р., Каюн Н. Курепін В., Лахижа М., Лизун А., Мартищенко Б., Марчук В., Марчук Н., Парфіненко А., Прокопенко Л., Рудік Н., Рудік О., Самофатов М., Фісуненко П., Шайкан А., а також інших науковців та експертів.

Учені ґрунтовно та комплексно досліджують теоретичні та практичні аспекти європейської інтеграції, зокрема: зовнішнє і внутрішнє середовище, у тому числі глобальний і регіональний рівні; політичний і безпековий виміри цього процесу; досвід набуття членства в Союзі «старих» і нових, посткомуністичних держав-членів; галузеві (секторальні) особливості виконання критеріїв вступу, трансформаційні процеси в національній економіці в умовах інтеграції в єдиний внутрішній ринок ЄС.

Мартищенко Б. в статті «Співпраця України та ЄС як передумова інтеграції» [9] зазначає, що з початком повномасштабної війни «перед Україною постали не лише виклики відбудови економіки, але й зміцнення соціальної,

політичної та інституційної стабільності». Однак, автор переконаний, що вступ до ЄС «відкриє для України широкі можливості, зокрема доступ до фінансових ресурсів, нових ринків, технологій та європейських стандартів управління». З огляду на це, в статті розглядаються економічний аспект, а також стан інституційних реформ та демократизації. В статті є авторське схематичне зображення пріоритетів реформ для вступу України до ЄС, де автор виділяє власне «пріоритетні реформи», а також «додаткові заходи для узгодження зі стандартами ЄС». Наголошується також на солідарності ЄС з Україною в умовах війни: «від початку повномасштабної війни росії проти України ЄС надав Україні понад 118 млрд євро, зокрема 57,8 млрд євро для підтримки економічної, соціальної та фінансової стійкості; 3,5 млрд євро військової допомоги та майже 17 млрд євро для забезпечення українських воєнних мігрантів на території Союзу». Автор робить висновок, що для того, щоб стати членом ЄС «Україна повинна успішно впровадити реформи в економічній, правоохоронній, судовій та інших галузях, відповідно до європейських стандартів».

У статті В. Марчука «Європейська інтеграція України: політичний і безпековий виміри» [10] досліджуються проблеми і перспективи європейської інтеграції України. Автор наголошує на особливій актуальності тематики європейської інтеграції України для науковців, політиків та громадськості, оскільки з отриманням в 2022 р. статусу кандидата на вступ для нашої держави розпочався новий етап у відносинах з ЄС. Як зазначає автор, цей етап «окреслив перспективи приєднання до євроспільноти, сприяв подальшим реформам, став стимулом для влади і громадян країни, позитивним сигналом для європейських та світових інвесторів». На основі узагальнення «унікального характеру досвіду євроінтеграції України в умовах війни», науковець робить висновок, що завдяки активізації співпраці України з ЄС «напрацьовується підґрунтя для спільного протистояння континентальній експансії росії та політичної солідарності і воєнної, фінансово-економічної підтримки України».

В ґрунтовній статті «Політико-економічна парадигма розширення ЄС: справа України» [1] група авторів (Ботельо Ж., Шайкан А., Гушко С., Кулішов В., Лизун А., Каюн Н.) поставила за мету проаналізувати політичні та економічні фактори, які «впливають на просування України до членства в ЄС, та визначити на цій основі головні виклики і можливості». Для досягнення мети дослідження науковці проаналізували низку офіційних національних, двосторонніх і європейських документів стосовно політичних та економічних аспектів європейської інтеграції та політики розширення ЄС. За результатами дослідження автор дійшли висновку, що «процес європейської інтеграції України є складним і багатограним». Основними перешкодами на шляху України до членства в ЄС є політична нестабільність, економічні проблеми та зовнішній тиск. На думку авторів, «українське суспільство демонструє стійку підтримку євроінтеграції, а влада докладає певних зусиль для проведення необхідних реформ». Європейська інтеграція потребує прискорення темпів економічних реформ та посилення співпраці з міжнародними партнерами. Необхідним складником успіху також є політична воля керівництва країни.

Очевидно, що у зв'язку із новим етапом європейської інтеграції України, науковцями і студентами опубліковано низку наукових праць, присвячених досвіду вступу в ЄС як «старих», так і нових, посткомуністичних, держав-членів. Так, студентами і студентками Західноукраїнського національного університету (м. Тернопіль) опубліковані тези доповідей на міжнародній науково-практичній конференції в квітні 2024 р. стосовно досвіду європейської інтеграції Болгарії [5], Польщі [17], Словаччини [11], Італії [12] та Франції [6].

Наукова стаття М. Самофатова [16] присвячена розгляду впливу підписання в 1992 р. Маастрихтського договору про створення Європейського Союзу на політичні та економічні процеси в Італії у 1990-х рр. Характеризуючи середовище політики Італії, автор зазначає, що «перехід від ЄЕС до нової форми європейської інтеграції був предметом загального політичного консенсусу». Аналізується також запекла конкурентна боротьба за голоси виборців євроскептичних (С. Берлусконі) та проєвропейських (Р. Проді)

політичних сил. Примітною є також активізація в країні боротьби з корупцією та організованою злочинністю. Автор робить висновок, що оскільки Маастрихтський договір заклав нові підвалини європейської інтеграції та сформулював високі вимоги до держав-членів ЄС, Італія після набуття договором чинності мала пройти своєрідний «екзамен» на відповідність. Італія у 1990-х рр. лише частково змогла впоратися із зовнішніми та внутрішніми викликами, однак саме Маастрихтський договір «став головним чинником модернізації Італійської республіки у зазначений період». Європейська інтеграція країни стала незворотною.

Звернімося до деяких актуальних і релевантних до теми кваліфікаційної роботи аналітичних досліджень європейських науковців та експертів, що були нещодавно опубліковані.

Так, вартим на увагу є консультаційний документ політики («Policy paper») «Активізація розширення ЄС після 2024 року: перспективи та виклики» [27], опублікований в грудні 2024 р. в Інституті європейської політики EUROPEUM, який є неприбутковим, позапартійним і незалежним аналітичним центром, зосереджений на дослідженні європейській інтеграції та єдності. У цьому документі проаналізовано можливості та виклики у просуванні процесу розширення ЄС після 2024 р., досліджено взаємозв'язок між інтеграцією та демократизацією, розширенням та внутрішніми реформами ЄС, геостратегічними інтересами та політичними перетвореннями, а також запропоновано життєздатний шлях для збереження довіри та впливу ЄС у країнах-кандидатах.

Заслуговує також на увагу аналітичний документ Марти Шпали «Як підготувати ЄС до розширення: погляд держав-членів» [120], підготовлений Брюссельським офісом EUROPEUM. В документі, серед іншого, зазначається, що відсутність роздумів про те, як зробити політику розширення знову трансформаційною, поєднується з відсутністю сильного лідерства в ЄС, зацікавленого та здатного рухати процес вперед. Тривалість політичної кризи в Німеччині та Франції та зміцнення правих політичних партій, які не бажають як

розширення, так і поглиблення ЄС, підриває прихильність політичних лідерів проводити політику розширення. На думку авторки, наразі жоден із політичних лідерів держав-членів відкрито не наполягає на ефективно проведеному майбутньому розширенні як на пріоритеті ЄС. У минулому інституційному циклі ЄС, що завершився після чергових виборів в Європейський Парламент влітку 2024 р., саме активна особиста участь Президента Європейської Комісії Урсули фон дер Ляєн (а не держав-членів) сприяла швидкому прогресу в процесі розширення країн Асоційованої трійки (України, Молдови та Грузії).

В аналітичному документі Антона Бендрашевського «Впливи вступу України на ЄС та його держави-членів» [35], підготовленому під дахом EUROPEUM і опублікованому в січні 2025 р., розглядається «вибоїстий» шлях України до ЄС, а також ключові проблеми процесу європейської інтеграції нашої країни: мир, гроші та реформи, необхідні для вступу. Аналізуються також вигоди ЄС та його держав-членів від набуття Україною повноправного членства в Союзі. На думку автора, це корисні копалини та енергетичні ресурси України, доволі велике населення, обсяг зовнішньої торгівлі, сфера оборони та безпеки. Аналітик робить висновок, що нове розширення ЄС і, насамперед, посилення його завдяки економічному та оборонному потенціалу України могло б стати своєрідним рішенням гострих проблем ЄС, а потенційно могло б навіть підняти міжнародну роль та можливості Союзу на новий рівень.

Таким чином, аналіз стану наукового розроблення проблематики політики розширення ЄС за останні два роки показує, що інтерес українських науковців до європейських студій поступово зростає. Насамперед це пов'язано з набуттям європейської інтеграції України практичного виміру. Втім, все ще бракує ґрунтовних теоретичних і практичних досліджень політики і процесу розширення ЄС, особливо що стосується урядової політики у сфері європейської інтеграції України. Переважають публікації, в яких європейська інтеграція є контекстом інших, часто, галузевих (секторальних) проблем. Бракує порівняльних досліджень й аналізу досвіду європейської інтеграції посткомуністичних країн Балтії та Центральної і Східної Європи.

1.2. Витоки та основні історичні віхи процесу розширення ЄС

Європейський Союз (ЄС), основу якого сьогодні заклали шість країн, створивши Європейське об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС) та Європейське економічне співтовариство (ЄЕС), пройшов крізь низку послідовних процесів розширення та поглиблення та перетворився на транснаціональну структуру з 27 держав-членів, яка реалізує спільну політику в багатьох сферах. У цьому процесі ЄС став значно сильнішим Союзом у політичному, економічному та геополітичному планах завдяки включенню нових держав-членів, кожна з яких має різну природу, і таким чином підвищив свою ефективність у міжнародній системі.

Історично, в науковій та науково-популярній літературі політику розширення ЄС часто називають найважливішим і найуспішнішим інструментом зовнішньої політики Союзу, як з погляду поширення геополітичної трансформаційної сили ЄС на світову політику та міжнародні відносини, так і з перспективи важливої ролі у внутрішній трансформації ЄС, зокрема його інституційної та правової системи.

Політика розширення ЄС, паралельно з процесом поглиблення процесу інтеграції Союзу, набула свого теперішнього вигляду, видозмінюючись з кожною новою хвилею розширення. Зокрема, починаючи з травня 2004 р. три хвилі розширення ЄС на посткомуністичний простір стали потужною рушійною силою досягнення поточної позиції політики розширення та інституціоналізації принципу європейської «обумовленості» та його постійного удосконалення [68]. Умови вступу можна коротко визначити як суму зобов'язань, які країни, які претендують на членство в ЄС, повинні взяти на себе до вступу.

Критерії, визначені на Копенгагенському саміті ЄС в 1993 р., широко відомі як «Копенгагенські критерії» [24], служать основним практичним керівництвом для країн, які бажають стати членами Союзу. ЄС приймає рішення розпочати переговори з країнами-кандидатами, лише якщо вони

виконують вимоги, які також відомі як Копенгагенські «політичні» критерії; включаючи демократію, верховенство права, права людини та існування інститутів, які гарантують права меншин. Цей пул критеріїв називається «основи» (fundamentals) [62].

З іншого боку, на Мадридському саміті, який відбувся 15–16 грудня 1995 р., було заявлено, що країни-кандидати на вступ до Союзу відповідають не лише за перенесення *acquis* ЄС, тобто, «спільного доробку» у своє внутрішнє законодавство, а й за створення адміністративних та правових структур, відповідальних за імплементацію законодавства, яке вони гармонізували, і це було представлено як нова умова для вступу. Ця умова, яка називається критеріями адміністративної спроможності, також називається Мадридськими критеріями [68].

На додаток до Копенгагенських і Мадридських критеріїв, у Порядку денному 2000 р. встановлення добросусідських відносин між країнами-кандидатами було представлено як обов'язкова умова вступу [29]. Відповідно, усі країни-кандидати повинні вирішити прикордонні суперечки між собою та з третіми країнами ще до приєднання до Союзу та, якщо необхідно, звернутися до Міжнародного суду ООН. В першу чергу це стосувалось країн регіону Західних Балкан, для яких остаточне замирення після руйнівних і кривавих воєн 1990 – 2000 рр., що спалахнули внаслідок розпаду соціалістичної Югославії, стало ключовим питанням як зовнішнього, так і внутрішнього порядку денного політики [68].

Крім того, з початком переговорів між Хорватією та Туреччиною Європейська Комісія почала запроваджувати «технічні критерії» для відкриття та закриття розділів переговорів, відомих як «глави», кожна з яких представляє різні сфери політики ЄС. Процедури передачі контрольних показників відкриття та закриття зазначених переговорів країнам-кандидатам та оцінка їх виконання також стали важливим кроком у формуванні нинішнього вигляду процесу вступу.

У переговорному процесі країн Західних Балкан, який зараз триває, Європейська Комісія розробила новий підхід до розділу 23 «Судова влада та основні права» та розділу 24 «Юстиція, свобода та безпека» [41]. У рамках «Нового підходу» було погоджено, що розділи 23 і 24 мають бути розглянуті якомога раніше та залишатися відкритими протягом усього процесу переговорів, щоб надати країні-кандидату необхідний час для створення необхідної програми реформ. Якщо прогрес у цих розділах відстає від прогресу в загальному процесі переговорів, це може вплинути на відкриття та закриття інших розділів.

ЄС не лише надав країнам-кандидатам умови, виконання яких він очікує від них впродовж всього процесу їх європейської інтеграції, але й силами Європейської Комісії систематично керує та оцінює роботу, яку країни-кандидати виконують для досягнення умов членства після п'ятого розширення, що буде дещо деталізовано нижче, за допомогою зустрічей на різних рівнях і у межах різних форматів, багатосторонніх та двосторонніх документів та механізму моніторингу.

З огляду на вступ західнобалканських країн, 5 лютого 2020 р. Європейська Комісія представила Повідомлення «Покращення процесу вступу – Надійна перспектива ЄС для Західних Балкан» [60] і внесла важливі методологічні зміни в політику розширення. Ці методологічні зміни в основному стосуються процесу приєднання Північної Македонії та Албанії, але якщо забажають Сербія та Чорногорія, то вони також можуть бути частиною цього нового методу. Пропозиції Комісії були прийняті державами-членами 25 березня 2020 року Радою ЄС із загальних справ. Крім того, 15 травня 2020 р. Чорногорія оголосила, що візьме участь у новому методі [68].

Загалом, в процесі розширення ЄС можна виділити шість етапів.

1. Перше розширення (Британія, Ірландія, Данія – 1973 р.). Велика Британія, Ірландія та Данія подали заявку на членство в ЄС у 1961 р. У той час як інші країни, окрім Франції, позитивно підійшли до вступу Великобританії, президент Франції Шарль де Голль виступив проти цього членства на тій

підставі, що Британія сильно відрізнялася від континентальної Європи, страждала від економічних труднощів, була залежною від США у військовому та дипломатичному відношенні, і, отже, перешкоджала б розвитку Союзу. Британія повторно подала заявку в 1967 р., але її знову не прийняли з тих самих причин. Процес розширення для цих країн розпочався після відставки де Голля з посади президента Франції в 1969 р. і завершився 1 січня 1973 р., вступом в ЄС [68].

2. Друге розширення (Греція – 1981 р.). Відносини з Грецією, яка перша підписала Угоду про асоціацію з ЄС у 1961 р., були призупинені, коли військова хунта захопила владу в 1967 р. Греція стала демократичним урядом після того, як військова хунта залишила управління цивільним особам у 1974 р. та подала заявку на повноправне членство в ЄС у 1975 р. В ЄС заяву сприйняли із занепокоєнням, оскільки, на думку насамперед Європейської Комісії, Греція була не готова стати членом як політично, так і економічно, і не повною мірою поділяла спільні європейські цінності. Після шестирічного процесу вступних переговорів держави-члени дійшли висновку, що замість виключення Греції з процесу європейської інтеграції (нехай навіть і тимчасового), демократизація цієї країни після років правління військових та її економічний розвиток можуть бути досягнуті ефективніше в рамках Союзу, і, незважаючи на негативний висновок Європейської Комісії щодо готовності Греції до вступу, вона стала членом ЄС 1 січня 1981 р. [68].

3. Третє розширення (Іспанія, Португалія – 1986 р.). Цей етап розширення, також відомий як Іберійський, відбувся, коли Іспанія та Португалія приєдналися до ЄС 1 січня 1986 р. Коли ці дві країни подали заявки на членство, в ЄС було багато дискусій щодо того, чи зможуть вони набути повноправного членства через відмінності в політичному (як і Греція, ці дві країни також скинули військові хунти в середині 1970-х рр.) та економічному розвитку (аж до вступу в ЄС посткомуністичних країн в 2004 р. Греція, Іспанія та Португалія залишались найбільш бідніми країнами Союзу). Занепокоєння тим, що Іспанія та Португалія можуть створити економічний тягар для держав-

членів як з точки зору сільського господарства (ці країни мали потужний аграрний сектор), так і вільного пересування працівників (держави-члени побоювались появи сотень тисяч трудових мігрантів з Іспанії та Португалії на своїх ринках праці), займало порядок денний ЄС протягом тривалого часу; однак геополітичне значення Середземномор'я для ЄС і успіх політики розширення, що проводилася в той час, врешті-решт, допомогли подолати всі ці дискусії [68].

4. Четверте розширення (Австрія, Фінляндія, Швеція – 1995 р.). Цей етап розширення ЄС тісно пов'язане із завершенням холодної війни і подіями, що відбулися після підписання (в лютому 1992 р.) й набуття чинності (в листопаді 1993 р.) Маастрихтського договору про створення ЄС. Австрія, Фінляндія та Швеція, які дотримувалися нейтралітету під час холодної війни, вирішили приєднатися до ЄС. Цей процес розширення пройшов доволі активно й швидко, оскільки ці країни були культурно частиною Європи та встановили тісні економічні зв'язки з Європейським Співтовариством ще до отримання ними статусу кандидатів [68]. Австрія, Фінляндія та Швеція стали членами ЄС 1 січня 1995 р.

Розглянемо наступні три етапи розширення дещо детальніше, оскільки саме процес розширення ЄС на посткомуністичний простір привів до прийняття критеріїв вступу, а потім, у міру розвитку процесу європейської інтеграції посткомуністичних країн, до суттєвого збільшення обсягу вимог та формування ключових засад європейської обумовленості [15].

5. П'яте розширення (Угорщина, Польща, Чехія, Словаччина, Словенія, Латвія, Литва, Естонія, Мальта, Південний Кіпр – 2004 р.). Закінчення холодної війни стало справжнім переломним моментом для Європейського континенту. Завершення півстолітнього поділу з ентузіазмом святкувалося по всій Європі, а посткомуністичні країни Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), які весь цей час вимушено перебували за межами європейської інтеграції, оскільки через монопольне правління своїх комуністичних партій знаходились у сфері впливу СРСР, а також дві середземноморські острівні держави Мальта та Південний

Кіпр почали подавати заявки на членство в ЄС. Проте, процес п'ятого розширення, який дуже відрізняється від попередніх розширень як за якістю, так і за кількістю країн-кандидатів, а також за глибиною, досягнутою європейською інтеграцією, був досить болючим як для країн-кандидатів, так і для ЄС [68].

Країни, особливо посткомуністичні, які подали заявки на членство на цьому етапі розширення, в умовах дії європейської обумовленості змушені були перебудувати практично всі сфери суспільного життя в рамках виконання Копенгагенських критеріїв вступу, які були спеціально сформульовані на згаданому вище засіданні Європейської Ради в очікування розширення ЄС на посткомуністичний простір. Цього разу ЄС провів процес розширення набагато більш комплексно, ніж інші розширення, зокрема за допомогою власних механізмів керівництва та моніторингу [68].

Рада ЄС ініціювала процес розширення на Люксембурзькому саміті ЄС в грудні 1997 р. Вперше в цьому процесі статус кандидата отримали такі дванадцять країн: Болгарія, Південний Кіпр, Чеська Республіка, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Румунія, Словацька Республіка та Словенія.

31 березня 1998 р., за рекомендацією Європейської Комісії, почалися переговори з шістьма країнами, а саме з Південним Кіпром, Чеською Республікою, Естонією, Угорщиною, Польщею та Словенією [123]. У жовтні 1998 р. Мальта відновила заявку на членство, яку вона заморозила в 1996 р. через проблеми з митним та акцизним оподаткуванням, а також реструктуризацією економіки [130]. У грудні 1999 р. Рада ЄС підтвердила комплексність процесу вступу на Гельсінському саміті та, за рекомендацією Європейської Комісії, вирішила розпочати більш офіційні переговори про вступ із шістьма країнами-кандидатами: Болгарією, Латвією, Литвою, Мальтою, Румунією та Словацькою Республікою. Переговори щодо вступу з цими шістьма країнами були офіційно розпочаті 15 лютого 2000 р. Рада ЄС у

Гельсінкі підтвердила Туреччину як кандидата на вступ до Союзу за тими ж критеріями, що й інші країни-кандидати.

Вступ 10 нових держав-членів, схвалений Європейською Радою в Копенгагені (12–13 грудня 2002 р.), фінансувався за зниженими витратами. З 1990 р. по 2003 р. витрати ЄС на підготовку до масштабного розширення досягли 19 млрд євро. З 2004 р. по 2006 р. ця допомога становила 37,5 млрд євро мінус 15,8 млрд євро внесків нових держав-членів до бюджету ЄС, що в результаті дало чисту суму у розмірі 21,7 млрд євро. Загалом з 1990 р. по 2006 р. 40,7 млрд євро було б витрачено на підготовку та підтримку розширення, використовуючи існуюче фінансування та без залучення додаткових ресурсів. Загалом, бюджет ЄС, який на той момент на практиці становив не більше 100 млрд євро, або трохи більше 1 % ВВП ЄС-15, виявився недостатнім для проведення необхідної спільної політики в основних сферах (сільське господарство промисловість, транспорт, дослідження) або для надання ефективної допомоги новим державам-членам та, водночас, у розробці спільної політики безпеки та оборони [28].

1 травня 2004 р. офіційним вступом до ЄС 10 нових держав-членів (Чеської Республіки, Угорщини, Польщі, Словаччини, Словенії, Литви, Латвії, Естонії, Мальти та Південного Кіпру) було завершено найбільш масштабне розширення в історії ЄС. Ключовою особливістю шостого етапу розширення ЄС, крім його безпрецедентного масштабу, стало те, що вісім з десяти нових держав-членів були колишніми комуністичними країнами, а серед них виділялись три пострадянські країни Балтії – Латвія, Литва та Естонія.

6. Шосте розширення (Румунія, Болгарія – 2007 р.). 1 лютого та 8 березня 1993 р. відповідно Румунія та Болгарія підписали Угоди про асоціацію, які створили правові рамки для їх поступової інтеграції до ЄС. Ці Угоди передбачали, зокрема, поступове створення зони вільної торгівлі (ЗВТ), підтримання регулярного політичного діалогу, наближення законодавства та економічне, фінансове та культурне співробітництво. Угоди набули чинності 1 лютого 1995 р. Наступного року, тобто 22 червня та 14 грудня 1994. відповідно,

Румунія та Болгарія подали заявки на вступ до ЄС. Проте, обидві країни зіткнулися з серйозними проблемами у впровадженні реформ, необхідних для виконання Копенгагенських критеріїв. Проведені економічні реформи були недостатніми для встановлення конкурентоспроможної ринкової економіки, а існуючі адміністративні структури не дозволяли прийняти *acquis* Співтовариства [124].

У липні 1997 р. Європейська Комісія дала початковий негативний висновок щодо заявок на приєднання, поданих Болгарією та Румунією. На думку Комісії, ці дві країни були на шляху до виконання політичних критеріїв, і вона підкреслила прогрес, якого вони досягли для виконання економічних критеріїв. Тим не менш, Комісія визнала проведені реформи недостатніми та зазначила, що обидві країни відчують серйозні проблеми з перенесенням *acquis* Співтовариства в національне законодавство. Відповідно, було зроблено висновок, що переговори про вступ слід розпочинати, щойно дві країни досягнуть достатнього прогресу у виконанні умов для вступу. Отже, коли Європейська Рада зібралася в 12 і 13 грудня 1997 р., Болгарія та Румунія не увійшли до першої групи країн, з якими мали розпочатися переговори про вступ у 1998 р. [124].

Наприкінці 1996 р. політичні зміни в Румунії та Болгарії привели до поступового покращення ситуації. У Болгарії прихід до влади президента Стоянова невдовзі спричинив нову політику реформ, спрямовану на забезпечення політичної стабільності країни та її підготовку до вступу в ЄС. У Румунії новий президент Еміль КонстантINESКУ також запровадив політику змін і оголосив вступ до ЄС політичним пріоритетом країни. Ці нові реформи були визнані та підтримані ЄС. У своєму моніторинговому звіті, опублікованому в жовтні 1999 р., Комісія нарешті рекомендувала розпочати переговори про приєднання з Болгарією та Румунією [124]. Європейська Рада в Гельсінкі 10 і 11 грудня 1999 р. прийняла цю рекомендацію і вирішила організувати в лютому 2000 р. двосторонні міжурядові конференції з метою початку переговорів з кожною країною-кандидатом щодо умов їх вступу до ЄС.

Окрім Румунії та Болгарії, до так званої Гельсінської групи увійшли Латвія, Литва, Мальта та Словаччина.

Однак переговори про приєднання з Болгарією та Румунією не просувалися такими темпами, як з іншими країнами-кандидатами. Затримка в прогресі переговорів була наслідком, зокрема, проблем, які дві країни відчували під час створення адміністративної та правової систем, необхідних для транспонування *acquis* у національне законодавство та успішного завершення необхідних економічних реформ [124]. Європейська Рада в Копенгагені 12 і 13 грудня 2002 р. нарешті завершила переговори з 10 країнами, які подали заявки на приєднання до ЄС, і визначила дату їх вступу на 1 травня 2004 р. У випадку Болгарії та Румунії Європейська Рада дотримувалася дорожньої карти, складеної Комісією в жовтні 2002 р. за погодженням з цими двома країнами, і поставила собі за мету прийняти їх як держави-члени в 2007 р.

Тим часом Румунія та Болгарія поступово наближалися до ЄС. Наприклад, з лютого 2002 р. по червень 2003 р. дві країни вже брали участь у роботі Європейського Конвенту з розроблення Договору про Конституцію ЄС, а в 2003 р. вони заснували постійні представництва при ЄС в Брюсселі [124]. Переговори про приєднання з Болгарією завершилися в червні 2004 р., а з Румунією – через шість місяців. 22 лютого 2005 р. Європейська Комісія винесла схвальний висновок щодо поданих Болгарією та Румунією заявок на вступ в ЄС. Цю думку 13 квітня підтримав Європарламент, 25 квітня Рада ЄС прийняла заявки двох країн на приєднання, і того ж дня представники Болгарії та Румунії підписали в Люксембурзі Договір про приєднання до ЄС. Однак Договір містив низку захисних положень, які передбачали, зокрема, відстрочку вступу на один рік, якщо необхідна відданість реформам не була продемонстрована та якщо країни не були в змозі виконати умови для вступу. У випадку деяких секторів захисні положення залишалися застосовними після фактичного приєднання двох країн [124].

Відповідно, моніторингові звіти Комісії набули вирішального значення. Особливу увагу було приділено боротьбі з корупцією, забезпеченню

незалежності судової системи, боротьбі з організованою злочинністю, дотриманню прав людини та захисту меншин, а також безпеці харчових продуктів [124]. 26 вересня 2006 р. Комісія опублікувала свій остаточний моніторинговий звіт про стан готовності до вступу в Болгарії та Румунії. Незважаючи на те, що Комісія перерахувала низку сфер, які продовжували створювати проблеми (переважно боротьба з корупцією та організованою злочинністю, а також розбудова незалежної судової системи), вона дійшла висновку, що Болгарія та Румунія були в змозі взяти на себе права та зобов'язання, пов'язані з їхнім членством, починаючи з 1 січня 2007 р.

Таким чином, Комісія дозволила двом країнам продовжити реформи, необхідні в рамках ЄС, і у такий спосіб уникла загрози невизначеності, яка могла виникнути внаслідок подальшої відстрочки їх вступу. Після схвалення Радою 17 жовтня 2006 р. приєднання Болгарії та Румунії набуло чинності 1 січня 2007 р.

Особливістю вступу Болгарії та Румунії стало запровадження Європейською Комісією в 2007 р. Механізму співпраці та перевірки (МСП), який розглядався як перехідний захід для сприяння прогресу в сферах судової реформи та боротьби з корупцією, а також щодо організованої злочинності для Болгарії [111]. З початку роботи МСП Комісія регулярно звітувала про прогрес у відповідних реформах у Болгарії та Румунії. У жовтні 2019 р. Комісія опублікувала свій останній звіт МСП щодо Болгарії, а в листопаді 2022 р. – щодо Румунії. Для обох держав-членів Комісія дійшла висновку, що вони задовільно виконали свої зобов'язання, викладені в МСП на момент приєднання до Союзу, і їм необхідно продовжувати роботу над виконанням конкретних зобов'язань, перелічених у висновках звітів. Отже попри очікування 2007 р. співпраця у межах МСП була завершена лише в червні 2023 р., тобто процес тривав 16 років. Нарешті, 15 вересня 2023 р. Європейська Комісія офіційно закрила МСП для Болгарії та Румунії [111].

В результаті вступу цих двох балканських країн кількість держав-членів ЄС зростає до 27, завершився процес приєднання країн ЦСЄ, тим самим

поклавши край повоєнного розеолу Європейського континенту, що виник з початком холодної війни.

7. Сьоме розширення (Хорватія – 2013 р.). Міжнародне визнання Республіки Хорватія 15 січня 1992 р. поклато початок розвитку відносин між Хорватією та ЄС. Інтенсифікація цих відносин наприкінці 1999 р. і особливо з початку 2000 р. привела до підписання Угоди про стабілізацію та асоціацію (SAA) 29 жовтня 2001 р. Хорватія була другою країною, яка підписала Угоду про стабілізацію та асоціацію (SAA) з ЄС, і ця угода стала першим офіційним договірним кроком в інституціоналізації відносин Хорватії з ЄС [101]. Угода набула чинності 1 лютого 2005 р. Після того, як 21 лютого 2003 р. в Афінах Хорватія подала заявку на членство в ЄС, Рада ЄС попросила Комісію підготувати висновок щодо заявки Хорватії. На підставі позитивного висновку Європейської Комісії Європейська Рада надала Хорватії статус країни-кандидата на членство.

Адаптація місцевого законодавства до права ЄС тривала до 2011 р. і включала 35 глав про приєднання. Основними викликами періоду вступу були: співпраця з Міжнародним кримінальним трибуналом для колишньої Югославії (МТКЮ), який висунув звинувачення у скоєнні воєнних злочинів кільком хорватським генералам, які, на думку багатьох хорватів, мали героїчну репутацію під час війни; налагодження добросусідських відносини з країнами Західних Балкан (переважно з Сербією, у якої до Хорватії свого часу були територіальні претензії щодо східної Славонії); та прикордонна суперечка зі Словенією щодо Піранської затоки (Словенія претендувала на вихід до моря у північній частині Адріатики, де розташована Піранська затока) [20].

У грудні 2004 р. Європейська Рада призначає 17 березня 2005 р. як дату початку переговорів за умови досягнення повної співпраці з МТКЮ. У разі відсутності підтвердження повної співпраці, дата початку переговорів мала бути перенесена. Однак рамки переговорів було ухвалено, щоб перемовини могли розпочатися, коли буде досягнуто повної співпраці з МТКЮ. Після позитивної доповіді тодішнього головного прокурора МТКЮ Рада ЄС дійшла висновку, що

умови для початку переговорів були досягнуті, і Хорватія, як і Туреччина, розпочала переговори про вступ 3 жовтня 2005 р. [68].

Після успішних переговорів держави-члени ЄС 30 червня 2011 р. вирішили закрити переговори про вступ із Хорватією, що дозволило підписати Угоду про вступ 9 грудня 2011 р., але лише після того Словенія розблокувала його різні розділи. На референдумі, проведеному 22 січня 2012 р. 66,27 % хорватських виборців підтримали вступ Хорватії в ЄС. Наступного року 136 голосами «за» парламент Хорватії 9 березня одногolosно ратифікував Угоду про вступ Республіки Хорватія до ЄС [101]. Після процедури ратифікації в усіх державах-членах ЄС і Хорватії 1 липня 2013 р. Хорватія стає членом ЄС.

Після вступу Хорватії ЄС мав у своєму складі 28 держав-членів. Однак після виходу Сполученого Королівства з ЄС 31 січня 2020 р. на сьогодні Союз налічує 27 держав-членів.

У поточній ситуації є дев'ять країн, які є кандидатами на членство в ЄС: Північна Македонія, Чорногорія, Сербія, Туреччина, Албанія, Боснія і Герцеговина, Україна, Молдова та Грузія. Однак, дії грузинської влади та відступ від демократії (наприклад, прийняття парламентом Закону про реєстрацію іноземних агентів, та інших законодавчих актів, які призведуть до придушення інакомислення та посилення політики репресій) призвели до фактичної зупинки процесу вступу ще в червні 2024 р. року, а фінансова допомога від ЄС, яка безпосередньо приносить користь грузинській владі, була призупинена. Більше того, 1 грудня 2024 р. прем'єр-міністр Грузії Іраклій Кобахідзе заявив про рішення правлячої політичної сили «Грузинська мрія» не продовжувати переговори про вступ до ЄС і відмовитися від фінансової підтримки ЄС до 2028 р. [118] Косово є потенційним кандидатом на вступ.

ЄС продовжує переговори про вступ з Чорногорією, Сербією, Північною Македонією, Албанією, Україною та Молдовою. Щодо Туреччини, то, як вже зазначалося, переговори про вступ розпочалися в 2005 р., але в 2018 р. через продовження відкату в реформах у ключових сферах стратегії розширення, зокрема у функціонуванні демократичної системи, дотриманні основних прав і

незалежності судової системи, Рада ЄС вирішила, що переговори про вступ зайшли в глухий кут і фактично заморозила їх [61].

Ісландія, яка розпочала переговори про вступ з ЄС 17 червня 2010 р. та відкрила 27 із 35 розділів переговорів і тимчасово закрила 11 розділів, відкликала свою заявку на отримання кандидата в ЄС 12 березня 2015 р. [79]. Випадок Ісландії є першим в історії розширення з точки зору відкликання заявки на членство після довгого шляху в переговорному процесі.

Таким чином, Європейський Союз та його політика розширення перебувають під сильним впливом політичних, економічних та соціальних тенденцій. Залежно від історичного періоду змінюється і сприйняття процесу та його пріоритетів. Якщо в роки після холодної війни розширення розглядалося як велика політична можливість і зовнішньополітичний механізм, то останнім часом це стало чутливим питанням, якого намагаються уникнути на національному рівні держав-членів через економічні та соціальні наслідки інтеграції країн, які є біднішими, ніж в середньому по ЄС, і з нижчими стандартами прав меншин. Тому життєво важливо розуміти рамки семи вступів і вплив цих процесів розширення на основоположні документи Союзу і на розвиток поточної політики розширення (тобто Копенгагенські критерії і подальші доповнення до них). процес розширення завжди був важливою частиною європейської інтеграції. Кожен етап розширення залишав свій відбиток на інтеграційному проекті. Однак саме розширення ЄС на 10 країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), Кіпр і Мальту, безпрецедентне за обсягом і масштабом, дало Союзу можливість розробити багатогранний набір інструментів і перетворило розширення в одну з найуспішніших політик ЄС.

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИКА РОЗШИРЕННЯ ЄС В КОНТЕКСТІ РЕФОРМ ТА СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

2.1. Найбільше розширення в історії ЄС: досвід та винесені уроки

Приєднання 10 нових держав до ЄС 1 травня 2004 р. все ще, через 20 років, вважається символом мирної єдності континенту. Напружений графік вступу із 31 переговорного розділу – 80 000 сторінок Офіційного журналу Європейських Співтовариств, які мають бути транспоновані, 470 правових текстів, які мають бути включені до національних правових систем парламентами країн-кандидатів, масове наймання публічних службовців в органи влади та нові розрахунки для виплати фінансової допомоги – допомогли історії прискорити свій шлях. Усе це було підкріплено 826 твіннінговими проектами між містами держав-членів і країн-кандидатів [36, р. 1].

«Ось десять держав-членів, деякі з яких навіть не існували дванадцять років тому», – наголосив Жан-Клод Юнкер у Парижі 26 лютого 2004 р. [25, р. 8]. Рішення прийняти десять країн одночасно було прийнято на Європейській Раді в Копенгагені 12 і 13 грудня 2002 р., і на цьому переговори були завершені. Майже через десять років після публікації Копенгагенських критеріїв [24] рішучість здійснити розширення ЄС на схід стала реальністю. 16 квітня 2003 р. представники Чехії, Естонії, Кіпру, Латвії, Литви, Угорщини, Мальти, Польщі, Словенії та Словаччини підписали в Афінах Договір про приєднання десяти нових держав-членів до ЄС [128]. З цієї нагоди канцлер Австрії Вольфганг Шюссель заявив: «Для нас, австрійців, які виростили в умовах кордону, захищеного колючим дротом, мінними полями та сторожовими вежами, 21 століття в певному сенсі починається лише сьогодні. Ми мріяли про можливість жити з нашими сусідами у вільно визначеній спільноті, залишити позаду руйнування тоталітаризму та втрату свободи, разом будувати майбутнє – це та Європа, про яку ми мріяли під час сум'яття 20-го століття, це та Європа,

заради якої варто працювати)» [26, р. 2]. Домінік де Вільпен, тодішній міністр закордонних справ Франції, зазначив перед голосуванням за транспонування Договору Афіни у французьке законодавство через кілька місяців: «Європейський Союз визначив шлях, який ми відкриваємо для нових партнерів: шлях, який допоміг нам вийти з війни та століть розколу. Батьки-засновники – Конрад Аденауер, Альфред де Гаспері, Роберт Шуман, Жан Моне – винайшли цей новий маршрут для континенту та вдихнули нове життя в європейську ідею» [36, р. 1].

Величина символу виходить за рамки розбіжностей, викликаних декларацією Вільнюської групи та об'єднанням Польщі, Угорщини та Чехії в американській інтервенційній кампанії в Іраку. Ця прихильність до «американської парасольки» щодо оборони континенту, на шкоду європейським ідеалам, бере свій початок саме з цього періоду. Європа, яка будувалася в 2004 р., проігнорувала цей момент, оскільки, як прокоментував Бернард Гетта: «455 мільйонів європейців, об'єднаних в єдиний Союз, який відкидає століття війни, нацизм, комунізм і поділ континенту на два ворожі блоки до рангу далеких історичних спогадів, що незабаром стануть такими ж бляклими, як і ті дивні часи, коли Франція, Німеччина та Італія шукали єдності. Ніколи раніше мир не святкував такого тріумфу, як зараз». У 2004 р. Європа загоювала рани від холодної війни та ідеалізувала своє майбутнє, не звертаючи особливої уваги на труднощі, які чекали попереду. Через 20 років настав час підвести підсумки внесків і труднощів, які виникли під час того, що тепер відомо як «найбільше за всю історію розширення ЄС» [36, р. 1].

Тогочасний демографічний аналіз [98] підкреслив нову демографічну силу Союзу, але також попередив про його майбутні слабкості. З приєднанням десяти нових членів у травні 2004 р. Європейський Союз розкинувся на площі майже 4 млн км² зі населенням понад 455 млн жителів. Це поставило ЄС на третє місце у світі, поступаючись Китаю (1,3 млрд) та Індії (1,1 млрд), і значно випереджаючи США (295 млн) і росію (142 млн). За 47 років з 1957 по 2004 р. населення Об'єднаної Європи зросло втричі зі 167 млн до 455 млн. 10 нових

держав-членів мали сукупне населення 74 млн, але фактично Європа збільшила своє населення лише на 20 %. Це п'яте розширення було менш суттєвим, ніж перше у 1973 р., коли до 192 млн жителів шести країн-засновниць додалося 64 млн людей, що привело до збільшення населення на одну третину $((64/192) \times 100 \% = 33,33 \%)$ [98].

Як зазначають дослідники, революцію в ЄС в 2004 р. зробило не зростання населення, але воно підкреслило демографічну вагу основних держав-членів, що постійно зменшується. Якщо у 1957 р. на ФРН, Францію та Італію разом припадало майже 90 % населення [99], то на 1 травня 2004 р. їхня частка становила лише 44 %. Крім того, 10 нових членів спочатку уповільнили демографічний ріст ЄС, оскільки мали дефіцит природного приросту населення, більше смертей, ніж народжень, а також був негативним їхній міграційний баланс. Поліпшення за останні 20 років не вказують на те, що ця тенденція змінилася: прогнози європейських статистиків на 2050 р. [105] передбачають чисельність населення на такому ж рівні або навіть скорочення.

Якби така країна, як Україна, приєдналася в 2025 р., то населення ЄС, який наразі має 448 млн людей, згідно з прогнозами [126] зросло б на 36 млн, тобто до 484 млн жителів (приріст на 8 %). Три основні держави-члени-засновники (Німеччина – 84 млн, Франція – 68 млн та Італія – 58 млн), які наразі складають 48 % від загального населення Союзу, побачать, що їхня частка зменшиться до 46 %. Це потрібно буде враховувати, коли прийде час інституційних реформ.

Населення Європи старіє, набагато менше у Франції, але це особливо стосується Німеччини, де у найближчі 15 років кількість людей у працездатному віці скоротиться на 1,6–4,8 млн осіб [21] та зокрема десяти держав-членів, які приєдналися до Союзу в 2004 р. Старіння Європи означає втрату сили та конкурентоспроможності, тому така тенденція має викликати занепокоєння.

Вступ до ЄС є результатом тривалого процесу, але він не обов'язково тривав надто довго через кількість держав, прийнятих у 2004 р. Афінівський

договір, який став можливим завдяки досягнутій згоді Європейської Комісії та Європейського Парламенту стосовно рішення Копенгагенського саміту Європейської Ради, відповідно до статті 49 Договору про заснування Європейського Союзу [50], визначив держави-члени та дату їхнього вступу до Союзу. Цей договір, відповідно до міжнародного публічного права, мав бути ратифікований усіма залученими до процесу розширення державами, як старими, так і новими. Ця процедура була здійснена парламентським шляхом у державах-членах, загалом з невеликою кількістю голосів, які «утрималися» або «проти». Схвалення Афінського договору всіма державами-членами ЄС дозволила країнам-кандидатам приєднатися «en bloc», тобто стати сторонам єдиного договору. У всіх країнах-кандидатах, окрім Кіпру, процедура ратифікації здійснювалася шляхом національного референдуму.

Національні референдуми відрізняються двома особливостями. Референдуми на Мальті, в Словенії та Угорщині були проведені до підписання Афінського договору, оскільки вони також мали надати дозвіл на підписання Договору. Мальта першою організувала і провела референдум [57] щодо вступу до Європейського Союзу. Перемога була далеко не певною, оскільки Лейбористська партія виступала проти інтеграції. Саме в цей час майбутня президентка Європейського Парламенту пані Роберта Мецола [107], тоді студентка останнього курсу Університету Мальти, проголосувала за вступ Мальти до Союзу. Потім Словенія провела референдум щодо членства в ЄС і НАТО. Противники були досить активними під час кампанії щодо відмови від членства в Північноатлантичному Альянсі [56]; але членство в Союзі не було проблемою, і кількість голосів «за» свідчить про це. У Словенії Об'єднана Європа була в центрі уваги з кінця 1980-х рр.; словенські науковці Майя Бучар і Боштян Удович пояснюють, що символічний крок словенського керівництва в цьому напрямку був зроблений Союзом комуністів Словенії (*Zveza komunistov Slovenije*) ще у грудні 1989 р., коли на своєму 11-му партійному з'їзді вони започаткували програму «З Югославією в Європу, Європа зараз!» [39]. Незважаючи на труднощі, спричинені розпадом Югославії, економічні

показники Словенії та загальний ентузіазм щодо вступу означали, що цю балканську країну швидко назвали «найкращим учнем» серед кандидатів. В Угорщині розпочалася кампанія на підтримку голосування «за» за участю президента Європейського Парламенту Пета Кокса, а тодішній мер Будапешта Габор Демскі заявив з нагоди вшанування пам'яті повстання проти Габсбурзької імперії: «Сто п'ятдесят років тому обставини працювали проти угорської революції, але сьогодні Європа з нами, і тільки від нас залежить, чи схочемо ми скористатися цим історичним шансом. Ми є патріотами, якщо залишаємося вірними нашим предкам 1848 року і нашим принципам, коли говоримо чітко «так» Європі» [58].

Весь цей ентузіазм щодо європейської демократії та цінностей шляхом проведення референдумів був вельми обнадійливим, але він мав тенденцію маскувати майбутні труднощі. Дійсно, з 10 країн-кандидатів (8 з них були посткомуністичними), готових приєднатися до Союзу як переходу до нової ери, виявилася одна, яка віддала перевагу статус-кво. Як би це не було дивно сьогодні, але 20 років тому тодішній прем'єр-міністр Туреччини Реджеп Таїп Ердоган підтримав возз'єднання Кіпру, яке розглядалося ним як передумова вступу країни до ЄС. Лише за кілька днів до масштабного розширення ЄС план Генерального Секретаря ООН Кофі Аннана був відхилений під час референдуму, організованого на Кіпрі 27 квітня 2004 р. [55]. Отже, питання возз'єднання країни все ще залишається невирішеним і через 20 років: маріонетковий режим Турецької республіки Північного Кіпру зберігся на півночі острова, а приєднання Туреччини до Союзу є більш маловірогідним, ніж будь-коли.

Протягом десятиліття, що передувало масштабному розширенню ЄС на посткомуністичний простір, зусилля країн-кандидатів були зосереджені на переході до ринкової економіки. Беззаперечна мобілізація ресурсів ЄС, Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) та Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) протягом 1990-х рр. забезпечила рух процесу трансформації у правильному напрямку. Дані, зібрані на той час СЕРІІ

(провідний французький центр досліджень та експертизи світової економіки), приводять до такого висновку: фінансова участь Заходу – і зокрема ЄС – уможливила перехід до ринкової економіки з використанням інструментів, адаптованих до кожної посткомуністичної національної економіки [133, р. 86].

Цей перехід уможливив – хоча й нерівномірно – інтеграцію посткомуністичних країн в єдиний внутрішній ринок ЄС в кілька послідовних етапів [32]. Напередодні вступу серед 8-ми країн (Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія) Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) темпи економічного зростання становили в середньому 3,8 %, з прогнозами зростання завдяки додатковому експорту, запланованому в прогнозах ЄБРР [127, р. 26]. Але 1990-ті рр. були неспокійними для цих суспільств (до 1999 р. лише Польща та Словаччина повернулися до рівня виробництва 1989 р.; у деякі роки в країнах Центральної та Східної Європи щорічне зростання загального рівня цін сягало 600 %) [36, р. 4], і нерівність, що існувала раніше, не була усунена. Дійсно, хоча комуністична економічна система закінчилася, говорити про посткомунізм, що стосується політичних режимів, становило проблему. Французькі дослідники Жорж Мінк і Жан-Шарль Шурек, які в 1990 – 1998 рр. провели десятки інтерв'ю у Польщі, Чехословаччині та Угорщині з колишніми представниками номенклатури, які стали підприємцями, та головними лідерами комуністичних партій, які стали президентами, прем'єр-міністрами, міністрами, депутатами та вищими міжнародними чиновниками, задалися питанням, чи можна взагалі уявити розрив з комуністичним минулим у чистому вигляді, поки східноєвропейські суспільства все ще глибоко просякнуті характеристиками режиму, який вони скинули [96].

Немає сумніву, що головною метою представників колишніх автократій «східного блоку», коли розпочався процес політичної та економічної трансформації, було створення ліберальних і демократичних інституцій, відданих розподілу влади, верховенству права, вільним і чесним виборам та свободі (асоціацій та вираження поглядів). Однак вже тоді деякі спостерігачі та

науковці [75] висловили жаль, що керівництво та політичні еліти цих держав витрачали більше часу на піднесення демократії, ніж на створення інституцій для її консолідації. Іншими словами, постало питання можливості забезпечення рівності між громадянами у випадку зловживань владою, в умовах, коли вони самі не уявляли корисності незалежної судової системи [104]. І якщо вони таки спробували, чи не збентежили їх численні перешкоди, спричинені браком ресурсів, не кажучи вже про корупцію. Звичайно, Рада Європи (8 посткомуністичних країн ЦСЄ приєдналися до Ради Європи в період між 1990 і 1995 роками), потім Венеціанська комісія та Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) були створені, щоб надати відповідні тексти (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод) та систему правосуддя, які відповідають стандартам європейського верховенства права. Однак ці зусилля дають ефект лише через тривалий період часу.

Останнім аспектом, характерним для цих 8-ми східноєвропейських держав, був страх перед танками Варшавського договору, як це сталося в Угорщині в 1956 р. та Чехословаччині в 1968 р. У 2004 р. вони розраховували на забезпечення миру та безпеки завдяки членству в НАТО. Вацлав Гавел, колишній президент Чехії, вже тоді підтримав членство України в ЄС. Однак, росія все ще залишалася загрозою. У 2005 р. він прозорливо пояснив французькій газеті *Le Monde*, що «в країнах, які зазнали радянського панування, існує справжня чутливість до певних небезпек, які не завжди помітні стороннім (...) Ті, хто мав досвід тоталітарних режимів, наслідків «політики умиротворення» та «закривання очей» повинні бити на сполох. (...) (Для) всіх тих, хто належав до цієї імперії. (...) існує чітке знання методів, а також більший опір маніпуляціям» [36, р. 4]. Таким чином, ЄС був зміцнений противниками СРСР, досвідченими в методах переконання та пропаганди, спрямованих на налякане, слухняне населення. Такі європейські діячі, як Дональд Туск (Польща) і Кая Каллас (Естонія), засвідчили це протягом останніх двох років: вони стали ключовими гравцями на міжнародній арені та в європейських інституціях.

Коли впала залізна завіса, потреба у взаємному примиренні здавалася природною, але це не стосувалося збереження європейського інституційного балансу. Інституції мали звільнити місця для майбутніх держав-членів, а технічні, юридичні та політичні труднощі, здавалося, псували будь-який саміт ЄС, на якому обговорювалася сама ідея інституційної реформи. Після вирішальних подій, пов'язаних падінням Берлінської стіни та розпадом СРСР, уже лунали голоси науковців [100] про те, що ЄС не пристосувався до нового європейського геополітичного контексту, і цей безлад, схоже, спричинив появу широко розповсюдженої атмосфери недовіри. Однак це не завадило європейським інституціям адаптуватися до обставин.

Приєднання 10 нових держав-членів радикально змінило спосіб роботи Європейської Комісії. Збільшення з 15 до 25 держав-членів, «з перспективою подальших приєднань у найближчому майбутньому, може лише доповнити інституційну систему, яка вже є досить складною і тому непрозорою» [36, р. 5]. Найбільші держави-члени (Сполучене Королівство, Італія, Німеччина, Франція та Іспанія) визнали, що вони можуть обійтися без другого європейського комісара та запропонувати лише одного, як і найменші держави-члени («винагородою» за відмову від другого комісара для найбільших держав-членів стало запровадження нового механізму зважування голосів у Раді ЄС та новий розподіл місць у Європейському Парламенті). Тож у 2004 р. кожна держава-член призначила свого власного європейського комісара, а Європейська Комісія зросла до 25 членів. Через 20 років правило «одна держава-член – один європейський комісар» все ще не було скасовано, навіть незважаючи на те, що стаття 4 Протоколу про інститути Ніщцького договору зазначала, що «коли Союз складається з двадцяти семи держав-членів, кількість членів Комісії має бути меншою за кількість держав-членів» [129, р. 51–52]. Дійсно, у 2013 р. вступ 28-ї держави-члена, Хорватії, одразу ж привів до призначення 28-го члена Європейської Комісії [52], але це не викликало особливого ажіотажу.

Стаття 17(5) Договору про Європейський Союз (ДЄС) передбачає скорочення кількості комісарів до двох третин від кількості держав-членів (з 1

листопада 2014 р.), «якщо Європейська Рада одностайно не вирішить змінити цю кількість». Однак, під час ратифікації Лісабонського договору держави-члени погодились з ключовою вимогою Ірландії щодо збереження представництва кожної держави-члена в Комісії (так звана «ірландська гарантія»). Згодом Європейська Рада прийняла Рішення (2013/272/ЄС) щодо збереження кількості членів у новоствореній Європейській Комісії після парламентських виборів 2014 р. Це рішення має бути переглянуте до того, як новий склад Комісії вступить на посаду або приєднається тридцять держав-член [125, с. 1380].

На практиці збільшення кількості європейських комісарів, пов'язане зі збільшенням кількості держав-членів, не викликало жодних труднощів. «Колегія», тобто повний склад Європейської Комісії, збирається щотижня, кожен пункт порядку денного представляє комісар, відповідальний за відповідну сферу, а потім колегія приймає колективне рішення. Це можна пояснити тим, що з 2005 р. кількість питань, які обговорюються колегією, значно зменшилася [36, р. 5]. Рішення приймаються перед щотижневим засіданням: з розширенням, зустрічі глав урядів Комісії стали місцем для залагодження конфліктних ситуацій. Комісія адаптувалася до розширення. «Щотижнєве засідання колегії – це більше час для визначення домовленостей, ніж для їх досягнення. Голосування також буває дуже рідко» [91, р. 115].

З найбільшим за всю історію розширенням ЄС Європейська Комісія зазнала незначної внутрішньої трансформації, як і Європейська Рада, Рада ЄС, Суд ЄС і Європейський суд аудиторів. І, наскільки відомо, ці інститути не відчували жодних труднощів з комплектуванням кадрами з нових держав-членів.

У 2004 р. кількість членів Європейського Парламенту зросла з 626 до 732. Держави-члени не втратили жодного місця; навпаки, було додано нових. Єдина суттєва зміна стосується його регламенту, зокрема формування політичних груп. Нова редакція статті 29 регламенту, яка набула чинності 1 липня 2004 р., передбачала, що «кожна політична група має складатися з членів, обраних

принаймні в одній п'ятій держав-членів. Мінімальна кількість членів, необхідна для формування політичної групи, становить шістнадцять» [36, р. 5].

Через двадцять років після найбільшого за всю історію розширення ЄС найбільш помітною подією стало створення та заснування у державах-членах децентралізованих та виконавчих агентств ЄС [63]: Європейський інститут гендерної рівності (EIGE, Вільнюс, Литва); Європейське агентство прикордонної та берегової охорони (Frontex, Варшава, Польща); Європейське управління праці (ELA, Братислава, Словаччина); Європейське агентство з оперативного управління великомасштабними ІТ-системами у сфері свободи, безпеки та правосуддя (eu-LISA, Таллінн, Естонія); Агентство підтримки Органу європейських регуляторів електронних комунікацій (Офіс підтримки BEREC, Рига, Латвія); Агентство Європейського Союзу з питань притулку (EUAA, Валетта, Мальта); Агентство Європейського Союзу з космічної програми (EUSPA, Прага, Чехія); Агентство Європейського Союзу з навчання правоохоронних органів (CEPOL, Будапешт, Угорщина); Агентство Європейського Союзу зі співробітництва регуляторів енергетики (ACER, Любляна, Словенія).

У 2024 р. всі будуть згадувати антиєвропейські, заяви словацького прем'єра Роберта Фіцо та прем'єра Угорщини Віктора Орбана або про польські справи, подані до Суду ЄС [112] та фінансові санкції ЄС, пов'язані з недотриманням колишніми посткомуністичними державами-членами принципу верховенства права [93]. Центральна Європа викликає занепокоєння, і це можна пояснити делікатним для неї позиціонуванням. У 1983 р. чеський письменник Мілан Кундера поставив такий діагноз: Центральна Європа «культурно пов'язана із Заходом, географічно – з Центром, політично – зі Сходом» [9].

Першою країною, яка «відзначилася», стала Чехія. У листопаді 2009 р., після провалу Договору про створення Конституції для Європи та порятунку в останню хвилину необхідних інституційних досягнень, уся Європа звернула свої очі на Конституційний суд Чехії: майбутнє Лісабонського договору тепер залежало від його рішення щодо відповідності цього документа чеському

конституційному порядку. Після прочитання рішення здавалося, що воно було дуже сприятливим для Європи (Лісабонський договір про реформування ЄС був визнаним таким, що відповідає конституції країни) [113] та далеким від тлумачення рішень, прийнятих Німеччиною. Набуття чинності Лісабонського договору було відкладено, навіть уповільнено, тому що тодішній президент Чехії Вацлав Клаус позиціонував себе як порушника спокою. Так само у 2010 р. Віктор Орбан, молодий демократ і запеклий противник СРСР у 1980-х рр., відзначився як перешкода на шляху європейської інтеграції з низкою провокацій, які мали різний ступінь успіху. Уряд Віктора Орбана намагається позиціонувати Угорщину на міжнародній арені з правоконсервативних позицій, але постає питання чи влаштовує це самих угорців (згідно з останніми даними, понад 700 000 угорців проживають і працюють за межами країни – понад 7 % населення) [114]. Таку політику, яка за 14 років правління Орбана та його політичної сили «Фідес» вже призвела до уповільнення економічного зростання та порушенням європейських цінностей, можна поставити під сумнів. Схоже, прем'єр Роберт Фіцо йде тим же шляхом у Словаччині [54].

Крім економічного внеску (членство в ЄС допомогло новим державам-членам ЦСЄ отримати стабільність та імпортувати законодавчу базу, знайому більшості іноземних інвесторів, яких також привабила скромна вартість робочої сили; в 2012 р., наприклад, рівень ВВП на душу населення найбіднішої країни ЄС Болгарії майже вдвічі перевищував аналогічний показник України) [89], іншою сильною стороною розширення ЄС на посткомуністичний простір стало налагодження «містків» зі Сходом. Французька дослідниця Наталі де Канів згадує, що в Європейському докторському коледжі в Страсбурзі: «Ми спілкувалися з істориками з Центральноєвропейського інституту в Любліні під керівництвом професора Єжи Клочовського. Ми вивчали російський та український дискурс на початку 20-го століття, і спільне відчуття 1 травня 2004 р. ще більше зміцнило наше глибоке переконання, що ми всі європейці, навіть якщо Київ все ще відчував себе дещо відокремленим. У той час Центральна Європа явно була на роздоріжжі: історична та культурна близькість між Польщею та

Литвою лише чекала свого підкреслення, а демократичні прагнення вже прокладали шлях до Помаранчевої революції в грудні 2004 р.» [36, р. 8].

Три республіки регіону Балтії (Литва, Латвія, Естонія) безсумнівно є важливим пунктом відліку в оцінці двадцятиріччя першого розширення ЄС на посткомуністичний простір хоча б тому, що з десяти нових держав-членів вони є єдиними колишніми радянськими республіками, що справило потужний вплив на їхній процес європейської інтеграції. «Визвольні моделі для інших регіонів колишнього СРСР, в тому числі Молдови та Західної України, країн, які також були насильно анексовані Сталіним. Чудовий урок історії: імперія загинула там, де вона надмірно і невинувато розширювалася; і три крихітні держави, як Давид проти Голіафа, виявилися здатними дестабілізувати величезну і потужну федерацію», – зазначив французький науковець Жан-Франсуа Суле у своєму дослідженні «Історія Східної Європи. Від Другої світової війни до наших днів» (2011 р.) [36, р. 8]. 23 серпня 1989 р., в день 50-річчя укладення німецько-радянського пакту про ненапад 1939 р. та секретного протоколу до нього, близько 2-х млн жителів країн Балтії взяли за руки, утворивши живий ланцюг довжиною 600 км, який з'єднав Таллінн, Ригу та Вільнюс [121]. Організований національними рухами країн Балтії «Балтійський шлях» став прикладом вражаючої мобілізації громадян проти імперії та комуністичних порядків незадовго до падіння Берлінського муру 9 листопада того ж року.

Після здобуття незалежності у 1991 р., цим новим суверенним державам ще потрібно було багато зробити. Пріоритет надавався безпеці, оскільки колишній загарбник все ще викликав занепокоєння. Через 20 років розсудливість країн Балтії стала перевагою, якою ЄС може пишатися. Досвід радянської окупації, географічна близькість росії, російський ексклав Калінінграда між Литвою та Польщею та наявність численних російськомовних меншин (30,3 % в Естонії, 34 % в Латвії [36, р. 8], близько 10 % у Литві [7]) цілком природно могли змусити еліти цих держав віддати перевагу нейтралітету. Однак, незважаючи на зростаючу російську загрозу та обмежений

національний військовий потенціал, країни Балтії, на відміну від тогочасної України, зробили ставку на вступ в ЄС і НАТО.

Безпековий пріоритет країн Балтії відобразився насамперед у співпраці, яку вони налагодили зі своїми європейськими сусідами та їх активній участі в системах колективної безпеки. «Влада країн Балтії робить велику ставку на свій статус членів НАТО, прагнучи зміцнити позиції своїх країн в Альянсі. Це демонструє створення Центру передового досвіду зі стратегічних комунікацій (STRATCOM COE), офіційно відкритого в Ризі в 2015 р. Його функція полягає не лише в протидії деяким інформаційним і комунікаційним операціям РФ, але й у поглибленні закріплення країн Балтії в євроатлантичній спільноті та увічнення присутності НАТО в регіоні», – пояснює Живіле Калібатайте [86].

Подекуди країни Балтії критикували за їхні атлантистські нахили та низький рівень участі у виборах в Європейський Парламент 2004 р., але ця критика була недовгою. В економічному плані навіть говорять про успішних «балтійських тигрів» [31], Естонія є визнаним піонером у сфері кібербезпеки та цифрової економіки з 2007 р. (в Конституції 2002 р. доступ до Інтернету трактується як природне право громадянина) [108], Литва першою відкрито кинула виклик Китаю та приймає білоруських опозиціонерів. Через 20 років прем'єр-міністр Естонії Кая Каллас символізує балтійський та європейський героїзм, а після виборів до Європейського Парламенту з 1 грудня 2024 р. обіймає посади віце-президентки Європейської Комісії та Верховного представника ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки. Президент Литовської Республіки Гітанас Науседа може оцінювати заяви президента Французької Республіки щодо російського вторгнення в Україну та вітати позицію Е. Макрона [36, р. 8].

Мальта та Кіпр не лише поділяють свою острівну специфіку: вони приєдналися до зони євро у 2008 р. та свідчать про те, що ці країни вийшли із певної ізоляції. «Членство в Європейському Союзі завжди розглядається як велика перевага, необхідна для подолання недоліків, пов'язаних із нашим малим розміром, і для запобігання небезпекам, пов'язаним із нашим вразливим

становищем на міжнародній арені», – вважає заступниця генерального секретаря Європейської демократичної партії Марина Деметріу Ставру. «Я пам'ятаю почуття надії та оптимізму, що для нашого маленького острова відкриваються нові шляхи, головним чином у політичній сфері, а також в освіті, культурі та торгівлі» [36, р. 9]. Герман Грех, журналіст, який висвітлював переговори щодо вступу Мальти до ЄС, згадує: «1 травня 2004 року я приєднався до десятків тисяч моїх співвітчизників на святкуваннях у Валетті. Я відчував гордість бачити, що моя країна офіційно бере участь у європейській сім'ї. Через двадцять років я вважаю, що це приєднання все ще є найкращим політичним рішенням, яке коли-небудь приймала Мальта, що робить прем'єр-міністра Едді Фенека Адамі нашим «батьком Європи», не забуваючи про динамізм Роберти Мецоли, яка є президентом Європейського Парламенту» [36, р. 9].

Переваги вступу в ЄС є очевидними. Мальта і Кіпр продовжують розвиватися, а їх стратегічне розташування в Середземномор'ї забезпечує легкий доступ до ринків Європи, Африки та Близького Сходу. «Для мальтійців хороші та погані думки про Союз завжди ґрунтуються на тих самих аргументах, – наголошує Герман Грех, – Союз допоміг нам відкритися світові. Деякі з моїх співвітчизників досі насторожено ставляться до цієї ідеї, але це чудова річ: ми можемо легко навчатися та працювати в інших державах-членах, і ми дозволяємо іншим національностям робити те саме. Я радий бачити десятки тисяч громадян ЄС, які приїжджають працювати та жити на Мальті, а також тисячі громадян третіх країн, котрі використовують Мальту як трамплін, щоб скористатися перевагами ЄС, але, на жаль, є й недоліки» [36, р. 9].

Мальта пропонує особливо бажаний спосіб життя, з безвізовим доступом до решти ЄС та Шенгенської зони протягом 90 із кожні 180 днів. Мальтійське законодавство дозволяє інвесторам отримувати тримісячний дозвіл на проживання [92] – і це особливо проблематично на даний момент – та видавати «золоті паспорти» в обмін на інвестиції (наприклад, одним із варіантів є придбання нерухомості вартістю 300 – 350 тис. євро). Звичайно, ця можливість була призупинена для громадян росії та білорусі після вторгнення в Україну, але

це була одна з тем, яку розслідувала Дафна Каруана Галіція – мальтійська журналістка, яка була вбита в 2017 р. Питання відповідності практики «золотих паспортів» європейському законодавству оскаржується в Суді ЄС [82]. У 2020 р. Європейська Комісія також порушила позов щодо невиконання зобов'язань проти Кіпру, але він нарешті поклав край цій практиці [95].

Таким чином, через двадцять з лишнім років після «грандіозного розширення» європейці та всі, хто виступає за європейську інтеграцію, радіють реальним перевагам як для ЄС, так і для зацікавлених держав. Всі без винятку десять нових держав-членів продемонстрували за ці роки хороші показники економічного зростання, соціального та культурно-духовного прогресу. ЄС, у свою чергу, зберіг свою багатоманітність й збагатився досвідом європейської інтеграції восьми країн, які декілька десятиліть були комуністичними і перебували у сфері радянського впливу. Вступ Південного Кіпру потребував неординарних підходів і зовнішньополітичних зусиль, а прийняття в європейську родину Мальти зміцнило середземноморські позиції ЄС. Варто також усвідомити, що деякі побоювання старих держав-членів були не виправданими, зокрема стосовно руйнації національних ринків праці через масову міграцію громадян посткомуністичних держав-членів, і що їм, мабуть, слід було приділяти більше уваги новим членам. У великій європейській родині, як і в більшості сімей, члени намагаються зустрітися, щоб обговорити обставини. Вони можуть довго злитися, одні штовхають інших на компроміс. Це родинне возз'єднання може відбутися лише за умови мотивації та активних дій всіх держав-членів, а не лише їх урядів, про що свідчать, зокрема, труднощі, пов'язані з Порядком денним до 2030 р.

2.2. Політика та процес розширення ЄС: нові можливості та виклики

На думку експертів, минулий 2024 р. став важливим моментом у процесі розширення ЄС, оскільки він ознаменувався значним прогресом, особливо стосовно України, Молдови та Чорногорії, але також і постійними викликами у

випадку деяких країн [27, р. 3]. Перша міжурядова конференція з Україною та Молдовою відбулася в червні, офіційно започаткувавши переговори про вступ з цими двома країнами, які розпочалися з двостороннього процесу скринінгу. За рекомендацією Європейської Комісії, у березні лідери ЄС ухвалили принципову згоду на початок переговорів про вступ Боснії і Герцеговини до ЄС, як тільки вона виконає всі умови, визначені Європейською Комісією. Чорногорія досягла важливого етапу на шляху до вступу в ЄС, закривши проміжні контрольні показники в ключових розділах 23 і 24, що охоплюють «основи» процесу вступу, після отримання позитивної оцінки в Проміжному звіті з оцінки контрольних показників (IBAR) в червні. Переговори про вступ з Албанією офіційно розпочалися в жовтні з відкриттям першого кластеру з фундаментальних питань («основ»), що раніше певний час блокувалося Грецією через арешт мера албанського муніципалітету Гімаре, етнічного грека за національністю [116].

Для того щоб стимулювати демократичні реформи та економічну конвергенцію Західних Балкан, Європейська Комісія розпочала імплементацію Плану зростання для Західних Балкан, і більшість західнобалканських країн ухвалили програми реформ у 2024 р. Ці досягнення продемонстрували, що ЄС знову приділяє пріоритетну увагу процесу розширення [51]. Проте для того, щоб новий динамізм у розширенні ЄС перетворився на історію успіху, яка приведе до того, що країни фактично стануть новими членами Союзу, необхідно буде подолати кілька серйозних викликів. Ці обнадійливі події розгорталися паралельно з тривожними тенденціями в інших країнах, включаючи помітний автократичний і антиєвропейський зсув в уряді Грузії після надання їй статусу кандидата на вступ до ЄС. Демократія і верховенство права продовжували стикатися з серйозними проблемами в більшості західнобалканських країн. Крім того, стагнація діалогу між Сербією і Косово підкреслила постійну нестабільність у регіоні, що загрожує підірвати більш широкий порядок денний розширення ЄС [27, р. 4]. Незважаючи на остаточний консенсус між державами-членами ЄС щодо ухвалення переговорних рамок для України та

Молдови і відкриття першого переговорного блоку з Албанією, обидва рішення були заблоковані окремими державами-членами (Угорщиною у випадку України та Грецією у випадку Албанії) протягом тривалого часу. Щоб уникнути двосторонніх вето, які стануть заручниками розширення в майбутньому, Німеччина та Словенія подали до Ради ЄС неофіційний документ, в якому запропонували запровадити голосування кваліфікованою більшістю голосів на деяких проміжних етапах процесу. Однак ця спроба зайшла в глухий кут, оскільки пропозиція не була прийнята кількома державами-членами [103].

Маневрування між розширенням і реформою ЄС. Оскільки процес розширення став одним із пріоритетів ЄС, виникла пов'язана з ним дискусія про зміни, необхідні для підготовки Союзу та забезпечення його функціонування після прийняття нових членів. Протягом останніх років деякі держави-члени ЄС висловлювали припущення, що для того, щоб забезпечити наступне розширення, необхідно провести комплексну реформу ЄС, яка б адаптувала інституції, політику та процеси прийняття рішень. Необхідність підготовки як кандидатів на членство, так і ЄС до їхнього вступу підтвердила Європейська Рада в грудні 2023 р., зазначивши, що ці процеси мають відбуватися паралельно [65].

У березні 2024 р. Європейська Комісія опублікувала Повідомлення про реформи перед розширенням та огляди політики, в якому окреслила необхідну підготовку до розширення у чотирьох основних сферах: 1) цінності (гарантії дотримання верховенства права всіма державами-членами ЄС); 2) політика (наприклад, єдиний внутрішній ринок, спільна сільськогосподарська політика, політика згуртованості або податкова політика); 3) бюджет (відображення розширення в наступній Багаторічній фінансовій програмі) та 4) врядування (інституційні реформи ЄС) [46]. У червні лідери ЄС ухвалили дорожню карту для майбутньої роботи над внутрішніми реформами за цими чотирма напрямками, запропонувавши Європейській Комісії до весни 2025 р. надати поглиблені огляди політики, які мають бути обговорені Радою ЄС, а досягнутий прогрес розглянутий до червня 2025 р. [81].

Хоча очевидно, що для забезпечення функціонування ЄС з 30+ членами необхідні суттєві зміни у функціонуванні інституцій та політиці ЄС, існує менше згоди щодо того, як ці зміни мають бути досягнуті, і чи може ЄС прийняти нових членів без завершення реформи. Наразі різні держави-члени ЄС мають розбіжності щодо того, чи повинні внутрішні реформи ЄС передувати або супроводжувати вступ нових країн-членів, а також щодо необхідності внесення змін до договорів чи більш поступових реформ. У той час як особливо великі держави-члени ЄС виступають за проведення внутрішніх реформ перед розширенням Союзу, особливо в частині оптимізації процесів прийняття рішень, інші країни рішуче виступають проти негайних спроб внесення змін до договору, вважаючи за краще вивчити інші, більш поступові варіанти [23].

Чеська Республіка, наприклад, традиційно належить до найактивніших прихильників подальшого розширення, розглядаючи його як впливовий інструмент сприяння стабільності, демократії та економічному процвітання в Європі. Представники Чехії також неодноразово виступали проти того, щоб розширення обумовлювалося внутрішньою реформою ЄС, і країна також є однією з тих держав-членів, які виступають проти зміни договорів, виступаючи за поетапний підхід і використання всіх можливостей, передбачених чинними договорами [27, р. 6]. Однак більш детальна дискусія про те, як слід використовувати існуючі можливості для вирішення різних аспектів необхідних змін, що передують розширенню, поки що відсутня й в самій Чеській Республіці, а внутрішні дискусії, схоже, зосереджені лише на питанні змін у процесі прийняття рішень Радою ЄС і можливої втрати права вето у нових сферах.

Більш активна участь у роздумах про майбутнє функціонування ЄС з більшою кількістю членів є невикористаним потенціалом для країни. Розширення вплине на Чеську Республіку в багатьох аспектах, зокрема, на перерозподіл фондів ЄС в рамках політики згуртованості або на дієвість ЄС з більшою кількістю членів у зовнішній політиці в таких питаннях, як,

наприклад, санкції. Протягом останніх років країна мала в цілому добрий імідж в ЄС як конструктивний член, який підтримує розширення, що було посилено її нещодавнім головуванням у Раді ЄС у 2022 р. Як раніше зазначали чеські експерти [83; 69], в інтересах Чехії було б ініціювати ширшу внутрішню дискусію щодо змін, пов'язаних із розширенням, і активно долучитися до роздумів про формування розширеного Союзу, особливо у світлі переговорів щодо наступної Багаторічної фінансової програми на 2028 – 2034 рр.

Поступова інтеграція: Можливості та підводні камені. Незважаючи на те, що після повномасштабного вторгнення росії в Україну питання розширення знову стало на порядку денному ЄС, залишаються структурні та політичні проблеми, які потенційно можуть заблокувати шлях до вступу окремих країн. Багато країн-кандидатів опинилися у спіралі демократичного відступу, кожен крок складного процесу вступу залежить від консенсусу між усіма 27 членами ЄС, а гальмування процесу – іноді через вето окремих держав-членів ЄС – призвело до зростання скептицизму громадян західнобалканських країн щодо ЄС та їхніх перспектив вступу до нього. Як зазначають експерти, підхід поступової інтеграції, закладений у методологію розширеного розширення у 2020 р. та просунутий також під час головування Чеської Республіки в Раді ЄС, став потенційним рішенням цих викликів [27, р. 8].

Впровадження поступової інтеграції є практичним способом поглиблення інтеграції країн-кандидатів з Європейським Союзом, пропонуючи їм конкретні переваги, навіть у ситуації, коли повноправне членство гальмується політичними перешкодами в цьому процесі. Цей підхід може сприяти наближенню країн-кандидатів до стандартів ЄС протягом тривалих переговорів про вступ, що ведуть до повноправного членства [132].

За останні кілька років було кілька прикладів поглиблення інтеграції країн регіону Західних Балкан та Асоційованого Тріо (Україна, Молдова, Грузія) з ЄС в рамках підходу поступової інтеграції. Найскладнішим на сьогоднішній день є План зростання для Західних Балкан [47], перший компонент якого пропонує поступову інтеграцію до єдиного внутрішнього ринку ЄС у семи пріоритетних

сферах. Країни-кандидати також були включені в численні програми ЄС, ініціативи з розвитку зв'язку (наприклад, зниження плати за роумінг або підключення країн до транс'європейської транспортної мережі TEN-T) та інші існуючі механізми ЄС, такі як щорічний звіт про верховенство права, який тепер включає поряд з країнами-членами ЄС також і найбільш розвинені країни-кандидати на вступ до ЄС [27, р. 8].

Однак, на думку експертів, цей підхід не позбавлений підводних каменів. Хоча він дозволяє встановити тісніші економічні та політичні зв'язки за короткий проміжок часу, він не гарантує кінцевої мети – повного членства, створюючи страх «застрягти» лише на певному рівні інтеграції, вигідному для ЄС [27, р. 8]. Підхід до поступової інтеграції та вимоги, які він висуває до інституційної спроможності країн-кандидатів, потенційно створюють ризик розмивання зусиль, які в іншому випадку були б спрямовані на офіційні переговори про вступ. Крім того, можливість швидшої інтеграції до єдиного ринку ЄС не є такою простою, як може здатися [34]. Пришвидшена інтеграція створює підвищений тиск на конкурентоспроможність продукції країн-кандидатів порівняно з державами-членами ЄС, вимагає суворого дотримання бізнесом стандартів ЄС, створюючи додаткові витрати для виробників на необхідне приведення у відповідність до норм ЄС, і тісно пов'язана з питанням гарантій верховенства права в кожній державі, а також з мандатом Суду ЄС у разі виникнення конфліктів між країнами.

І останнє, але не менш важливе: якщо не поєднати поступову інтеграцію з суворими умовами, переваги поступової інтеграції можуть бути використані лідерами деяких країн-кандидатів, які не зацікавлені в демократичних проєвропейських реформах, для досягнення певних переваг без суттєвого просування процесу реформ. На думку експертів, цей ризик наразі особливо відчутний у випадку західнобалканських країн, які протягом останніх років постійно демонструють низькі показники у таких сферах, як верховенство права, незалежність судової влади, чесність виборів, свобода ЗМІ та позиція громадянського суспільства [73].

Незважаючи на окреслені ризики та відкриті питання, пов'язані з підходом поступової інтеграції, він все ще залишається найбільш прийнятним способом просування інтеграції кандидатів до ЄС, прискорення їхнього соціально-економічного наближення до Союзу, мотивації демократичних реформ, розбудови їхньої інституційної спроможності та встановлення довіри між ними та державами-членами ЄС в умовах дедалі більшої політизації процесу розширення. На думку експертів, щоб максимізувати переваги та зменшити ці ризики, ЄС повинен підтримувати поступову інтеграцію з чітким і надійним шляхом до повноправного членства, що супроводжуватиметься суворими умовами [27, р. 10]. Посилений моніторинг і обумовленість (включно з готовністю застосувати принцип зворотності у випадку відступу від демократії) у поєднанні з чіткими часовими рамками і відчутними критеріями є важливими для збереження цілісності та ефективності процесу розширення.

Шлях вперед: поєднання геостратегічних імперативів та демократичних реформ. У світлі динамічних змін на міжнародній арені, пов'язаних з агресивною війною росії проти України, перетворенням Китаю на «системного конкурента» ЄС [74] та непередбачуваністю наслідків другої адміністрації Трампа для трансатлантичних відносин, геополітичні та геостратегічні міркування виходять на перший план у дискусіях про розширення ЄС. Природно, виникає питання, як ці імперативи та необхідність прискорення процесу розширення сумісні з вимогою суттєвих демократичних перетворень, що лежать в основі вступу кандидатів до ЄС. З одного боку, геополітичні реалії вимагають швидшого темпу розширення для протидії зовнішнім впливам і зміцнення стабільності в регіоні. З іншого боку, демократизація та якість реформ залишаються визначальними для забезпечення того, щоб нові держави-члени підтримували основні цінності ЄС і не підривали функціонування Союзу після свого вступу [27, р. 11].

Досвід країн регіону Західних Балкан виразно висвітлює прогалини в демократизаційному впливі інтеграції до ЄС [78] та невдачі політики розширення ЄС. Незважаючи на десятиліття співпраці з ЄС, у регіоні

спостерігається зниження демократичних стандартів, що викликає занепокоєння щодо ефективності процесу розширення. Стагнація діалогу між Сербією і Косово ще раз демонструє обмеженість переговорів за посередництва ЄС у вирішенні глибоко вкоріненої політичної та етнічної напруженості, що існує в регіоні. Аналогічно, перехід Грузії до проросійських та антиєвропейських позицій під час правління партії «Грузинська мрія» свідчить, на думку експертів, про потенціал політичного відступу навіть тоді, коли країни наближаються до членства в ЄС в інших регіонах, а не на Західних Балканах [27, р. 11].

Експерти підкреслюють, що вирішення цих проблем вимагає переосмислення підходу ЄС до політики і процесу розширення [27, р. 11]. Посилення умов та механізмів моніторингу поступу країн-кандидатів має поєднуватися з більшою підтримкою демократичних реформ та залученням громадянського суспільства. Верховенство права та демократичні умови, однак, не повинні обмежуватися процесом вступу – досвід деяких держав-членів ЄС (Польща, Угорщина, Словаччина) демонструє важливість умов після вступу для захисту цінностей Союзу. Посилення інструментів обумовленості для нових членів ЄС та загальноєвропейських механізмів, включаючи фінансові наслідки у випадку відступу від демократії та недоліків у сфері верховенства права, може допомогти гарантувати, що геостратегічні цілі ЄС не будуть досягнуті за рахунок демократичних стандартів.

У зв'язку із вищезазначеним авторський колектив чеських експертів сформулював декілька ключових елементів нового підходу, спрямованого на відновлення довіри до політики і процесу розширення ЄС та його трансформаційної сили [27, р. 12 – 13]:

1. Чітка обумовленість та часові рамки. ЄС повинен дотримуватися методології, що базується на заслугах, поєднуючи чіткі умови та чітко визначені часові рамки. Такі приклади, як процес лібералізації візового режиму, демонструють ефективність встановлення конкретних стимулів і термінів для досягнення підзвітності та прогресу. Надаючи країнам-кандидатам чіткі

дорожні карти, ЄС може підвищити передбачуваність і довіру до процесу розширення. Програми реформ у рамках Плану зростання для Західних Балкан можуть слугувати можливістю випробувати цей новий підхід із визначеними індикаторами та термінами.

2. Посилення комунікації та залучення громадськості. Для подолання недовіри до ЄС серед громадян країн-кандидатів і зміцнення громадської підтримки європейської інтеграції, ЄС повинен значно посилити свою комунікацію, спрямовану на них. Партнерство з організаціями громадянського суспільства може посилити зусилля ЄС і забезпечити розуміння та оцінку переваг інтеграції на низовому рівні. Більш активна взаємодія має вирішальне значення для подолання дезінформації та зміцнення довіри до ЄС.

3. Посилення моніторингу та підтримки демократії. Посилені механізми моніторингу та суворі умови повинні доповнюватися цілеспрямованою підтримкою демократичних реформ. Посилюючи технічну та фінансову допомогу, ЄС може допомогти країнам-кандидатам усунути структурні недоліки та розбудувати потенціал, необхідний для успішної інтеграції.

4. Баланс між геостратегічними пріоритетами та демократичними стандартами. ЄС повинен знайти рівновагу між нагальною потребою «геополітичного» розширення та необхідністю проведення потужних демократичних реформ у країнах-кандидатах. Це вимагає більш індивідуального підходу, який визнає унікальні виклики і можливості кожної країни-кандидата, суворих умов на етапі, що передуює вступу (як позитивних, так і негативних у разі відступу від них), надійної прихильності до розширення з боку всіх зацікавлених сторін в ЄС, а також нових інструментів для забезпечення виконання умов, пов'язаних з верховенством права, і після вступу до Союзу.

5. Вчитися на досвіді минулого. Нарешті, ЄС повинен винести уроки з попередніх раундів розширення, щоб уникнути повторення минулих помилок. Якість реформ під час процесу вступу та творчий підхід до використання існуючих і нових механізмів обумовленості є важливими для забезпечення

дотримання стандартів верховенства права і демократії в розширеному Союзі. Необхідно активно інформувати громадян як у країнах-кандидатах, так і в державах-членах ЄС про переваги та витрати, пов'язані з розширенням ЄС, щоб належним чином інформувати їх, управляти їхніми очікуваннями та підкреслювати довгострокові позитивні наслідки попередніх раундів розширення.

Таким чином, минулий 2024 р. став важливим моментом у політиці та процесі розширення ЄС, оскільки він ознаменувався значним прогресом, особливо стосовно України, Молдови та Чорногорії, але також і низкою нових викликів, зокрема в умовах повномасштабної війни в Україні та через дії окремих посткомуністичних держав-членів. Аналіз можливостей та викликів у просуванні політики і процесу розширення ЄС після 2024 р. дозволив зробити ряд висновків стосовно нового підходу, який має бути запроваджений у такий спосіб, щоб запропонувати життєздатний проєкт для збереження довіри та впливу ЄС у країнах-кандидатах. Результати проведених європейськими науковцями та експертами досліджень свідчать про наявність взаємозв'язку між інтеграцією та демократизацією, розширенням та внутрішніми реформами ЄС, а також геостратегічними інтересами та політичними перетвореннями Союзу. Дослідники також пропонують ключові елементи нового підходу, спрямованого на відновлення довіри до політики і процесу розширення ЄС та його трансформаційної сили: чітка обумовленість та часові рамки; посилення комунікації та залучення громадськості; посилення моніторингу та підтримки демократії; баланс між геостратегічними пріоритетами та демократичними стандартами; винесення уроків минулого досвіду.

РОЗДІЛ 3

УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ І ПРОЦЕСУ РОЗШИРЕННЯ ЄС

3.1. ЄС на шляху до оновленої політики розширення

ЄС зміцнився і став більш зрілим завдяки низці розширень з моменту створення Європейського економічного співтовариства в 1957 р. За даними Світового банку, це покращення значною мірою можна пояснити тим, що Європа винайшла «механізм конвергенції» доходів та умов життя, завдяки якому «країни з низьким рівнем доходу стали країнами з високим рівнем доходу, тоді як багатші країни продовжували зростати» [80]. Більше того, Світовий банк відзначив, що таке наближення не було досягнуто такою ж мірою в жодному іншому регіоні світу.

Конвергенція (тут і далі в тексті також використовуватиметься синонім «наближення») – це поняття, яке означає очікувані вищі темпи економічного зростання серед країн з низьким рівнем доходу порівняно з країнами з високим рівнем доходу. Це приведе до зменшення розриву в доходах на душу населення між країнами з часом. Термін «висхідна конвергенція» використовується в контексті ЄС для позначення покращення показників для всіх країн з плином часу на додаток до зменшення нерівності між країнами (на противагу стрімкому погіршенню, тобто «гонитві по низхідній») [72, р. 2].

Відповідно до статті 49 Договору про Європейський Союз (ДЄС), будь-яка європейська країна, яка поважає демократичні цінності ЄС і прагне їх просувати, може подати заявку на членство в ЄС [49]. З 1993 р. ЄС може розпочати переговори з країною-кандидатом, якщо вона відповідає Копенгагенським критеріям [24], які включають інституційну стабільність, функціонуючу ринкову економіку та ефективну спроможність впроваджувати правила, стандарти та політику ЄС.

На сьогодні дев'ять країн перебувають на різних етапах процесу вступу до ЄС. Переговори з ними зосереджені на прийнятті, імплементації та

забезпеченні дотримання правил ЄС – відомих як *acquis* – які згруповані у 35 тематичних розділах [43]. У лютому 2020 р. Європейська Комісія запропонувала переглянута методологію [117] для посилення переговорного процесу та уточнення вимог щодо економіки та верховенства права.

У резолюції від лютого 2024 р. [67] Європейський Парламент підкреслив, що «розширення є моральним та історичним зобов'язанням і стратегічним геополітичним пріоритетом, що представляє собою геостратегічну інвестицію в майбутнє, яка сприятиме миру, стабільності, безпеці, демократії, єдності, боротьбі зі зміною клімату, а також забезпеченню процвітання і добробуту на європейському континенті». Зокрема, в документі «визнається історична можливість і виклик, що стоїть перед ЄС, – виконати свої зобов'язання перед країнами і народами Албанії, Боснії і Герцеговини, Північної Македонії, Косово, Чорногорії та Сербії, а також перед Україною, Республікою Молдова і Грузією». Парламент вважає, що «процес вступу Туреччини до ЄС не може бути відновлений за нинішніх обставин ... що будь-яке поліпшення відносин між ЄС і Туреччиною має ґрунтуватися на відчутному прогресі в галузі прав людини, демократії та добросусідських відносин». Нарешті, парламент «очікує, що перші країни-кандидати будуть готові приєднатися до Союзу до кінця цього десятиліття» [72, р. 3].

В іншій резолюції [66], ухваленій у липні 2024 р., Європарламент зазначив, що «стабільна інтеграція» України та Республіки Молдова до ЄС «є геостратегічною та демократичною можливістю та інвестицією в об'єднану та сильну Європу».

Ефекти конвергенції від розширення ЄС (1990–2023 рр.). За останні десятиліття було проведено велику кількість досліджень, присвячених вивченню впливу розширення ЄС. У регіональному звіті Міжнародного валютного фонду (МВФ) за 2024 р. [22] зроблено висновок, що за останні 30 років ЄС зазнав «сильних ефектів конвергенції», які дали позитивні результати для всіх держав-членів, а ці ефекти пов'язані з послідовними хвилями розширення. Дослідження, проведене Європейською Комісією в 2019 р., показало, що темпи зростання

нових держав-членів були вищими в роки після розширення (2004–2008 рр.) порівняно з попереднім періодом (1999–2003 рр.) (5,6 % проти 3,4 %) [106].

Нещодавнє дослідження МВФ [37], проведене в лютому 2025 р., показало, що членство в ЄС принесло користь усім регіонам і збільшило дохід на душу населення в середньому на 30 %. Дохід на душу населення в існуючих державах-членах також збільшився в середньому на 10 %. Крім того, швидкість конвергенції є вищою для членства в ЄС порівняно з членством в євросоні (2,5 % проти 2,3 %), що свідчить про широкомасштабний ефект економічної конвергенції [97]. Інші дослідження підтвердили, що демонтаж ЄС матиме значний негативний економічний вплив [71].

Ключовими факторами посилення ефекту конвергенції в ЄС є:

1. Торгівля та інвестиції. Дослідження показують, що торгівля та інвестиції були основними рушіями економічної конвергенції в ЄС. Зокрема, експорт був значним рушієм економічного зростання та конвергенції для держав-членів, які приєдналися до ЄС після 2004 р. Дослідження 2014 р. [84] показало, що членство в ЄС привело до збільшення прямих іноземних інвестицій у приймаючу країну з-за меж ЄС (приблизно на 60 %) та зсередини ЄС (на 50 %). Спеціалізація та інтеграція економічної діяльності в європейські та глобальні ланцюги поставок також сприяли наближенню. Шенгенська угода також стимулювала торгівлю, хоча й меншою мірою, ніж інші аспекти інтеграції до ЄС [70].

2. Якість інституцій. Дослідження вже давно підкреслюють важливість економічних інституцій для розвитку. У випадку ЄС виконання Копенгагенських критеріїв [72, р. 3] може підвищити якість інституцій, зокрема, правової системи та регуляторного середовища. Одне з досліджень [76] показало, що позитивний вплив вступу до ЄС все ще можна спостерігати більш ніж через 10 років. Інші дослідження [119] свідчать, що процедури ЄС опосередковано підвищили якість державного управління.

3. Структурні фонди ЄС. Як підкреслює Спільний дослідницький центр Європейської Комісії [45], структурні фонди ЄС відіграють центральну роль у

забезпеченні регіональної згуртованості, дозволяючи спеціалізуватися в розумний спосіб [77], використовуючи місцеві активи та порівняльні переваги. Фонди ЄС мали позитивний вплив у всіх регіонах, при цьому величина впливу є більшою в регіонах з нижчим рівнем економічного розвитку.

Про що свідчать дані (з 1990 р. по 2023 р.). В аналітичному документі Європейського Парламенту досліджується ступінь конвергенції з 1990 р. до сьогодні, використовуючи часові тенденції для низки показників, що охоплюють економічні, соціальні, екологічні та безпекові виміри, для яких є дані. У дослідженні визначено чотири групи країн¹ на основі рівня і темпів зростання ВВП на душу населення після глобальної фінансової кризи 2007 – 2008 рр. [72, р. 4]. Для кожної групи країн розраховуються середні показники, зважені на чисельність населення. Аналіз включає країни, які Європейський Парламент підтримує в процесі вступу до ЄС, як це відображено в його резолюції від лютого 2024 р., згаданій вище.

Економічний вимір. В дослідженні Європейського Парламенту [72] представлено динаміку ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС), який враховує різну цінність грошей з погляду того, що на них можна купити в різних державах-членах ЄС. Економічний продукт на одну особу в ЄС більш ніж подвоївся в період з 1990 р. по 2008 р. і більш ніж потроївся в період з 1990 р. по 2023 р. для груп 1, 2 і 3. У Групі 4 економічне виробництво на одну особу зросло в чотири рази між 2000 р. і 2023 р., хоча і з дуже низького рівня. Зазначається, що хоча позитивний вплив потенційного вступу вже відчувається, у групі 4 потрібен більший прогрес. Виконання перших чотирьох розділів законодавства ЄС, які відповідають чотирьом свободам (товари, послуги, капітал і робоча сила), сприятиме швидшому

¹ Група 1: Бельгія, Данія, Німеччина, Ірландія, Люксембург, Нідерланди, Австрія, Фінляндія та Швеція. Група 2: Греція, Франція, Італія, Португалія, Іспанія та Франція. Група 3: Болгарія, Чехія, Естонія, Хорватія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Румунія, Словенія, Словаччина та Хорватія. Група 4: Албанія, Боснія і Герцеговина, Грузія, Косово, Молдова, Чорногорія, Північна Македонія, Сербія та Україна.

економічному зближенню, подібному до того, що спостерігалось, наприклад, у державах-членах, які приєдналися до ЄС у 2004 р. [72, р. 4].

Соціальний вимір. Різні хвилі розширення ЄС спричинили зміни у міграції всередині ЄС, в тому числі для людей з вищим рівнем освіти та потенціалом заробітку. У 2023 р. більше ніж кожен восьмий болгарин, хорват і румун проживав в іншій країні ЄС [64]. Спираючись на регіональні дані, дослідження показало [115], що чиста міграція між 2005 р. і 2018 р. мала позитивний вплив на ВВП на душу населення та зайнятість. Ці тенденції спостерігалися як в регіонах імміграції, так і в регіонах еміграції, і сприяли наближенню рівня життя в ЄС. Розширення ЄС забезпечило кращі перспективи працевлаштування та вищу заробітну плату на національному рівні в країнах, що вступають до ЄС, а вільне пересування дозволило людям здійснювати перекази в регіони походження («грошові перекази»). Дослідження показали, що грошові перекази відіграли певну роль у зниженні ризику бідності в країнах еміграції в ЄС на 5–15 відсоткових пунктів [94]. Доведено, що окрім забезпечення базових потреб, грошові перекази можуть також стимулювати інвестиційну та підприємницьку діяльність у країнах еміграції.

Екологічний вимір. ЄС є світовим лідером у своєму прагненні боротися зі зміною клімату шляхом скорочення викидів парникових газів (ПГ). Дані Світового Банку [72, р. 7] свідчать, що загальні викиди парникових газів на душу населення неухильно знижуються з 1990 р. в Групі 1 (ПГ, які організація викидає з джерел, якими вона володіє або безпосередньо контролює). Викиди в Групі 2 (непрямі викиди ПГ, які походять від закупівлі організацією електроенергії, пари, тепла або охолодження) знизилися після глобальної фінансової кризи 2007 р., тоді як викиди в інших групах залишаються низькими. Дослідження показують [40], що членство в ЄС відіграло ключову роль у скороченні викидів ПГ у країнах, які приєдналися до ЄС з 2004 р.

ЄС перебуває на шляху до досягнення своїх цілей як в рамках Європейського зеленого курсу, так і Паризької угоди (2015 р.), в той час як викиди продовжують зростати в багатьох частинах світу. Викиди парникових

газів у США скоротилися меншою мірою, але залишаються вдвічі більшими, ніж у ЄС. Глава 27 *acquis* ЄС, яка стосується навколишнього середовища, включає законодавство, що охоплює якість води і повітря, охорону природи, лісове господарство та управління відходами. Виконання цього законодавства, ймовірно, принесло й інші досягнення у сфері захисту довкілля. Наприклад, дослідження показали, що інтеграція в ЄС між 1990 р. і 2010 р. пов'язана зі зниженням викидів оксидів сірки, азоту та вуглекислого газу на душу населення в країнах, які приєдналися до ЄС [44].

Безпековий вимір. Спільна політика безпеки і оборони ЄС (СПБО) забезпечує основу для гармонізованого підходу ЄС до врегулювання криз і конфліктів. У своїй вищезгаданій резолюції від лютого 2024 р. Європейський Парламент зазначив, що узгодження з СПБО є важливим показником дотримання основоположних принципів ЄС в контексті розширення. Починаючи з 1990 р., країни регіону Західних Балкан дедалі більше стають постачальниками військової безпеки, беручи участь у місіях СПБО [59]. СПБО розвинула відносини з військово-політичним альянсом НАТО. Після вторгнення росії до Криму та початком війни на Сході України в 2014 р. НАТО поставила перед усіма членами Альянсу мету збільшити оборонні бюджети до 2 % від ВВП. Кілька західнобалканських країн (Албанія, Чорногорія та Північна Македонія) вже є членами НАТО. Дослідження показали, що країни, які подали заявку на вступ до НАТО, значно збільшили витрати на оборону в період від одного до чотирьох років до того, як стали членами Альянсу [102].

Відновлення вигідного розширення ЄС. Експерти задалися питанням про те, що можна отримати завдяки розширенню в економічному плані за період з 2024 р. по 2035 р. Спираючись на минулі тенденції економічної конвергенції в ЄС з 1990 р., науковці розглянули потенційний економічний вплив майбутнього розширення ЄС (Рис. 3.1) [72, р. 8]. Сценарії розроблені з використанням простої аналітичної моделі конвергенції, яка спирається на загальнодоступні дані Світового банку. Як показує аналіз Світового банку – як і більшість академічних досліджень – ключовим припущенням є те, що переважна

більшість позитивних результатів конвергенції, які спостерігалися в минулому, пов'язана саме з розширенням ЄС.

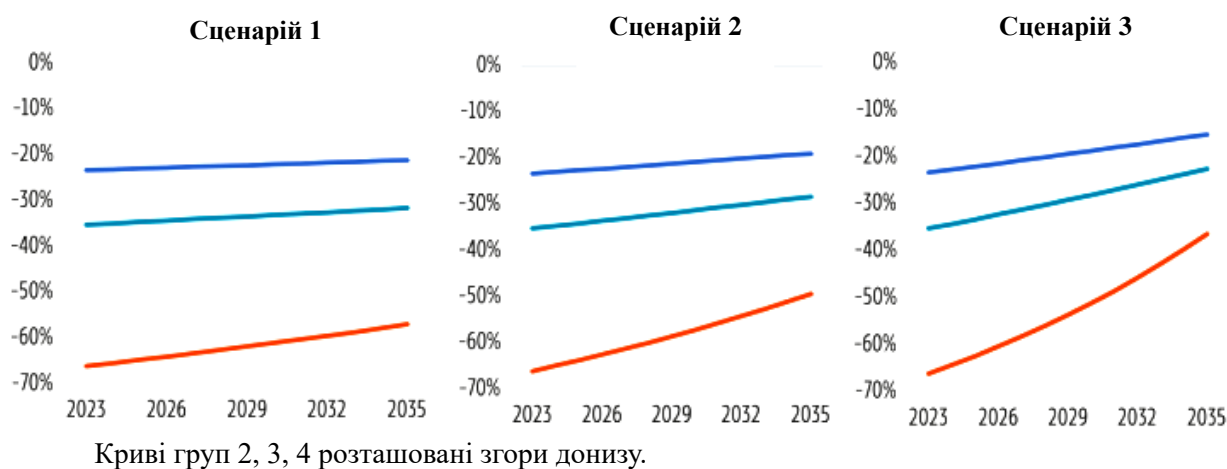

Рис. 3.1. Три сценарії зростання ВВП на душу населення в 2024 – 2035 рр.
(відмінності від групи 1)

Виходячи з цього, дослідники розробили декілька можливих сценаріїв [72, р. 8]:

1. Відсутність подальшого розширення з перерваною конвергенцією. Цей сценарій, який є найбільш песимістичним, передбачає відсутність подальшого розширення ЄС і повернення до перерваної конвергенції всередині ЄС. Прогнозоване економічне зростання є найвищим у Групі 4, на рівні близько 6,3 % на рік. Однак розрив у ВВП на душу населення між групами залишається значним. Розрив між групами 2, 3 і 4 порівняно з групою 1 у 2035 р., за оцінками, досягне 21 %, 32 % і 57 % відповідно. Зближення між групами протягом 10-річного періоду є обмеженим.

2. Розширення ЄС з помірною конвергенцією. Цей сценарій передбачає розширення ЄС до країн Групи 4 у поєднанні з помірним фактором конвергенції. Спостерігається сильніша тенденція до конвергенції. Використовуючи Групу 1 як еталон, розрив з Групою 2 падає нижче 20 %, з Групою 3 – нижче 30 %, а з Групою 4 – нижче 50 %. Таким чином, Сценарій 2 ілюструє ситуацію позитивного розширення з високими темпами зростання ВВП на широкій основі.

3. Розширення ЄС із сильним наближенням. Сценарій 3 є ідеальним сценарієм, який передбачає розширення ЄС у поєднанні з більш оптимістичним і амбітним наближенням. Розриви між групами ще більше скорочуються у 2035 р. порівняно з двома іншими сценаріями. Якщо взяти за основу Групу 1, то розрив з Групою 2 впаде нижче 15 %, розрив з Групою 3 досягне близько 20 %, а з Групою 4 – нижче 40 %. Сценарій 3 відображає перехід до стійкого зростання і конвергенції, а також розширення, яке принесе користь усім країнам.

Витрати, пов'язані з відмовою від розширення. Порівняння сценаріїв. Як показують результати дослідження [72, р. 9], оціночні потенційні економічні вигоди від поновленого та амбіційного розширення (Сценарій 3) є значними. Загальний оціночний ВВП ЄС може досягти 55 680 млрд. міжнародних дол. США, порівняно з 48 628 млрд. міжнародних доларів США за Сценарієм 2 та 45 143 млрд міжнародних доларів США за Сценарієм 1. Загалом всі групи виграють від розширення ЄС (Сценарії 2 і 3) порівняно зі сценарієм без розширення (Сценарій 1).

Вартість нерозширення і неконвергенції можна розуміти як різницю між оціночними показниками сценаріїв: від 3 485 млрд. міжнародних доларів США до 10 537 млрд. міжнародних доларів США, що еквівалентно від 8 % до 24 % прогнозованого ВВП ЄС у 2035 р. за Сценарієм 1.

Ряд досліджень оцінюють бюджетні витрати, пов'язані зі вступом до ЄС, використовуючи різні припущення та методологічні підходи. Бюджетні витрати лише на вступ України оцінюються в діапазоні від 11,4 до 19,6 млрд. євро на рік [109]. Інше дослідження, проведене для Комітету Європарламенту з питань бюджету (BUDG), припускає, що включення всіх нинішніх і потенційних країн-кандидатів, за винятком Туреччини, коштуватиме від 15,7 млрд євро до 26 млрд євро на рік. Це становить щонайбільше 0,2 % ВВП ЄС. Бюджет спільної сільськогосподарської політики збільшиться на 34 млрд євро [110].

Отже, хоча бюджетні витрати ЄС є значними, вони перекриваються потенційними економічними вигодами – на додаток до потенційного покращення рівня життя та захисту довкілля, а також зниження ризику іноземного втручання.

Крім того, на думку експертів Європейського Парламенту, розширення ЄС може підтримати конкурентоспроможність ЄС у двох сферах [72, р. 10]:

1. Обороздатність і «ноу-хау». Країни на східному кордоні ЄС поглиблюють свою обороноздатність, щоб протистояти агресивній поведінці росії по сусідству. Україна, зокрема, розбудувала потужний оборонний потенціал і має високий рівень експертизи у сфері ведення сучасної війни, що може стати ключовою силою у розбудові європейської оборони. Помітною сферою української експертизи є штучний інтелект (ШІ). Дослідження показують, що за кількістю наукових публікацій, пов'язаних з ШІ, Україна посідає лише друге місце після Польщі, а в Києві розташовано більше стартапів у сфері ШІ, ніж у таких містах, як Франкфурт-на-Майні. З огляду на зростаючу роль ШІ в обороні, досягнення України в цій галузі – як у патентах, так і в стартапах – можуть бути надзвичайно цінними для європейської безпеки.

2. Критично важлива сировина. Країни-кандидати на вступ до ЄС мають корисні копалини, які можна експлуатувати далі, щоб отримати спільні економічні вигоди і допомогти підтримати цифровий і зелений перехід. Грузія, Сербія та Україна мають значні запаси міді, яка необхідна для електропроводки, інфраструктури відновлюваної енергетики та телекомунікацій; літій, який використовується для виробництва акумуляторних батарей; і марганцю, який використовується для виробництва сталі. Водночас Боснія і Чорногорія є ключовими виробниками бокситів, необхідних для виробництва алюмінію.

Таким чином, інтеграція ЄС, починаючи від заснування Європейського економічного співтовариства в 1957 р. і закінчуючи прийняттям 13 європейських країн у 2004–2013 рр., сприяла економічному розвитку та підвищенню рівня життя на всьому континенті, принесла динамізм і нові перспективи, а також посилила геополітичну вагу Європи на світовій арені. Цей економічний розвиток супроводжувався значним покращенням тривалості життя, гендерної рівності та захисту довкілля. Процес розширення ЄС став ключовим чинником цих результатів завдяки розширенню єдиного ринку для торгівлі, конкуренції, свободи пересування та інвестицій. Аналіз показує, що всі

країни ЄС отримають більший приріст ВВП в результаті розширення ЄС, хоча й різної величини. Таке зростання, особливо якщо процес розширення відбуватиметься розумно, може бути широкомасштабним і відобразитися у вищому рівні життя, менших глобальних викидах парникових газів і більшій обороноздатності всіх країн. Розширення може сприяти підвищенню конкурентоспроможності, суверенітету і спільному використанню критично важливих матеріалів ЄС, а також допомогти розвинути доступ до сучасних засобів ведення війни і посилити обороноздатність. Зміцнення демократичних інститутів, посилення європейського компоненту соціальних прав для підвищення рівня життя та інституційна реформа ЄС є ключовими елементами реалізації повного потенціалу, який пропонує розширення.

3.2. Європейська інтеграція України: вигоди та виклики для ЄС та його держав-членів

Україна намагається стати частиною Європейського Союзу ще з часів Л. Кучми, коли в 1998 р. Указом Президента України була ухвалена «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу» [18], але через так звану стратегію «багатовекторності» в зовнішній політиці цей документ так і не привів до активізації європейської інтеграції країни. Суттєвий імпульс процесу європейської інтеграції України був наданий Помаранчевою революцією 2004 р. Новообраний Президент України В. Ющенко намагався активізувати процес наближення до Європи, зокрема за допомогою укладення нової поглибленої угоди з ЄС, але завадили внутрішні чвари та активна протидія керованої РФ консолідованої опозиції у складі регіоналів В. Януковича і комуністів.

Втім, європейським політикам також бракувало політичної волі для продовження розширення, і процес перебував стагнації протягом багатьох років. Навіть Революція Гідності 2014 р., підписання Угоди про асоціацію та початок в Україні масштабних проєвропейських реформ Президента П. Порошенка не надихнули ЄС надати нашій державі європейську перспективу. Усе це раптово

змінилося після російської агресії у 2022 р., після якої процес вступу прискорився, але тепер він перейшов в іншу крайність: заяви про швидкий вступ України до ЄС стали надто нереалістичними, створюючи хибні надії. Насправді, за нинішніх геополітичних обставин, сповнених криз і руху до блокування, ЄС потребує України так само, як і Україна потребує ЄС. Однак для цього необхідно виконати низку інших умов, включаючи внутрішню реформу ЄС, питання грошей і фінансування з боку ЄС, а також припинення війни на українській землі.

Інтеграція України із Заходом протягом останніх десятиліть була вибоїстою дорогою, і вона ще далека від фінішної прямої. Україна, яка здобула незалежність після розпаду СРСР, спочатку проводила так звану «багатовекторну» зовнішню політику, спрямовану на побудову добрих відносин як із Заходом, так і з росією. Однак у цей період також були закладені основи західної інтеграції: за часів Леоніда Кучми Україна стала першою пострадянською державою, яка приєдналася до програми НАТО «Партнерство заради миру» у 1994 р., спрямованої на розбудову довіри та співробітництва між НАТО і колишніми радянськими республіками. Того ж року було підписано Угоду про партнерство і співробітництво з ЄС. У 1997 р. було підписано Хартію про особливе партнерство з НАТО, яка встановила офіційне співробітництво без конкретних зобов'язань сторін.

Політичний прорив у напрямку західної інтеграції відбувся після Помаранчевої революції 2004 р., за президентства Віктора Ющенка. Порядок денний Ющенка полягав у тому, щоб вийти зі сфери впливу росії та інтегруватися із західними інституціями. Проблема полягала в тому, що цей напрямок з'явився занадто пізно, в той час, коли міжнародні відносини характеризувалися зростаючими російськими імперськими амбіціями і обережним, не схильним до ризику ЄС. «Поштовх Ющенка до ЄС і НАТО відбувається в той час, коли обидві інституції стикаються з новими викликами і сумнівами щодо доцільності подальшого розширення», – зазначалося в дослідженні про західну інтеграцію України, написаному Ф. Ларрабі майже 20

років тому, у 2006 р. [87]. Озираючись назад, це виявилось правдою: НАТО, шукаючи власну мету після розпаду СРСР і піддавшись тиску з боку путіна, врешті-решт не запропонувала Україні перспективу членства. А так само обережний ЄС, який на той час пережив найбільшу хвилю розширення 2004 р., не захотів й надалі інтенсифікувати процес подальшого вступу посткомуністичних країн, принаймні в досяжній перспективі. Дійсно, після 2004 р. в ЄС вступили лише три посткомуністичні країни: Болгарія і Румунія в 2007 р. і Хорватія в 2013 р. В 2019 р. Європейська Комісія Ж.-К. Юнкера під тиском держав-членів взагалі запропонувала відсунути перспективу наступного розширення на період після 2025 р. [85].

Минуло десять років після Помаранчевої революції, перш ніж Угода про асоціацію між ЄС та Україною була нарешті підписана. Для цього також знадобилася Революція Гідності 2014 р., яка дала чіткий сигнал європейським політикам, що українське суспільство готове до західної інтеграції. Угода про асоціацію поступово набула чинності протягом 2016 та 2017 рр., а поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВЗВТ) з Україною почала діяти з 1 вересня 2017 р. Однак знадобилося ще п'ять років і початок повномасштабної російської агресії проти України у лютому 2022 р., щоб інтеграція вийшла на наступний рівень. Процес розвивався безпрецедентно стрімко: 28 лютого 2022 р. Україна подала заявку на вступ, 23 червня цього ж року Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, 14 грудня 2023 р. Європейська Рада санкціонувала початок переговорів про вступ, які офіційно почалися 25 червня 2024 р. Найбільше поки що просунулася інтеграція торгівлі товарами, яка досягла етапу із запровадженням ПВЗВТ, а потім, після початку російської агресії, було тимчасово скасовано більшість тарифів ЄС, що залишилися [30].

У майбутньому Україні доведеться завершити [48] 35 розділів у різних сферах *acquis* [42]. Це сам по собі тривалий процес, враховуючи, що мова йде про країну, яка перебуває у стані війни, яка вже була однією з найбільш бідніших країн Європи до російської агресії і яка починала з дуже несприятливого становища з точки зору корупції та належного функціонування демократичних інститутів.

Тим не менш, як українське суспільство, так і європейські та українські політики формують надмірно амбітні суспільні очікування щодо вступу до ЄС. За нинішніх обставин буде важко досягти цих цілей та часових рамок, що може погіршити ситуацію у внутрішній політиці України та зменшити прихильність суспільства до ЄС. Більш прагматичний підхід, беручи до уваги війну, що триває, та специфічні виклики України, був би більш сприятливим для досягнення успішного результату. «[Президент Європейської Ради] Шарль Мішель визначив 2030 р. як можливу цільову дату подальшого розширення ЄС, але ми зробимо все можливе, щоб це сталося раніше, одразу після нашої перемоги», – заявив прем'єр-міністр Денис Шмигаль в інтерв'ю в березні 2024 р. [38], додавши, що Україна рухається «дуже швидко», щоб виконати домашнє завдання ЄС, яке, за його словами, можна було б виконати протягом двох років.

Хоча вищезгадана заява Шарля Мішеля про вступ України до ЄС у 2030 р. (тобто через п'ять років) також не видається реалістичною метою, на думку експертів, заява українського прем'єр-міністра навіть близько не відповідає дійсності [35, р. 4]. Для порівняння: середній час переходу від статусу кандидата до повноправного членства в ЄС становить 9–10 років, хоча він значно варіюється залежно від політичних, економічних та інституційних чинників. Наприклад, для останнього на сьогодні члена ЄС, Хорватії, знадобилося 10 років, щоб приєднатися до ЄС в липні 2013 р. Хорватія не стикалася з тими викликами, з якими зараз стикається Україна: на той час, коли Хорватія подала заявку на членство в ЄС, війна в країні закінчилася вже 8 років тому, і за конфліктом послідувала швидка відбудова. Країнам колишнього Східного блоку, які приєдналися до першої хвилі розширення ЄС після розпаду СРСР, також знадобилося 8–10 років, щоб приєднатися до союзу в травні 2004 р. Звісно, існують приклади швидкого вступу до ЄС, як, наприклад, Фінляндія та Швеція, які приєдналися до ЄС за 3–4 роки. Однак важливо зазначити, що це був особливий випадок завдяки сильній економіці цих країн і вже існуючій відповідності нормам ЄС. Втім, пам'ятаємо, що й Україна встановила рекорд на шляху від заявки на членство до Європейського союзу (ЄС) до початку

переговорів. Цей шлях був швидшим, ніж у будь-якої країни-кандидата в історії – трохи більше ніж за два роки [13].

Україна перебуває у зовсім іншій ситуації порівняно з існуючими прикладами: наразі країна перебуває у стані війни, її економіка, інфраструктура та енергетичний сектор постійно руйнуються країною-агресором. Україна також була змушена дещо обмежити деякі демократичні права через запровадження правового режиму воєнного стану.

Водночас процес вступу до ЄС також залежить від кількох специфічних процедур, які потребують часу незалежно від досягнень країни-кандидата. Як згадувалося раніше, існує 35 глав *acquis*, щодо яких необхідно провести переговори. Кожна глава вимагає двосторонніх переговорів і схвалення з боку всіх 27 держав-членів ЄС. Країни-кандидати також повинні продемонструвати економічну стабільність та узгоджувати свою економічну політику з економічною політикою ЄС, чого важко досягти для країни, яка перебуває у стані війни. Навіть після того, як ЄС схвалить вступ, кожна держава-член повинна ратифікувати угоду, що може зайняти роки. Політичні розбіжності навіть з однією країною можуть затримати цей процес, а Україна має низку невирішених конфліктів зі своїми сусідами – Угорщиною, Румунією, Словаччиною та Польщею, в основному з питань національних меншин, які проживають в Україні, торговельних конфліктів та історичних ран, таких як Волинська трагедія.

Основні перешкоди на шляху до членства України в ЄС. Зрозуміло, що українське суспільство, яке дуже сильно постраждало внаслідок війни, потребує відчутних, зрозумілих цілей, але вони мають бути реалістичними і такими, що ґрунтуються на фактах. Додатковою проблемою для України є те, що на шляху до членства в ЄС виконання розділів Плану дій щодо членства та проведення реформ практично в усіх сферах функціонування української держави та економіки є лише однією з умов вступу до ЄС. Однак наступні аспекти, які залежать від зовнішніх чинників або від самого Брюсселя, є щонайменше не менш важливими і мають стати предметом відвертого і якнайшвидшого діалогу

в рамках ЄС. На думку європейського дослідника А. Бендажевського, йдеться про такі аспекти [35, р. 5]: 1. Припинення війни та встановлення тривалого миру в Україні; 2. Сприятлива, впорядкована фінансова ситуація в ЄС; 3. Реформа ЄС, особливо в системі прийняття рішень та фінансування.

1. Припинення війни та мир. Посадовці, які приймають рішення в ЄС, не говорять про це відкрито, але фундаментальною умовою вступу України до ЄС є закінчення війни і досягнення життєздатного і тривалого миру. Швидке надання статусу кандидата було важливим жестом для обложеного війною українського суспільства, але західні політики здебільшого виходили з того, що війна закінчиться в осяжному майбутньому і що за підтримки Заходу Україна бажано або вижене агресора з країни, або принаймні завершить «конфлікт» якимось компромісним мирним врегулюванням. Однак війна триває вже четвертий рік, і Україна зустрічає наступний період у досить ослабленій позиції. В ЄС, на даний момент, не знають фактичної (де-факто, а не де-юре) української території, яка могла б стати частиною ЄС. Також європейці, втім як і керівництво України, не знають, як довго триватиме війна. Не знають в ЄС і реальної чисельності українського населення (є лише довоєнні урядові розрахунки за експериментальною методикою [3], оскільки останній за часом повний перепис населення проводився в 2001 р.), в той час як продовження війни сильно вплине на бажання українських біженців повернутися додому. Нарешті, як в ЄС, так і в Україні, не знають реальних масштабів руйнувань і остаточної вартості відновлення в Україні (втім розрахунки проводяться за допомогою зарубіжних партнерів й регулярно оновлюються [2]), яка також прямо пропорційна фактору часу.

2. Фінансові ресурси. Питання грошей також може бути центральним у питанні вступу: частково через саму Україну, оскільки ресурси для подолання відставання (як стверджують експерти, Україна, на відміну від інших посткомуністичних країн ЦСЄ, й досі не перевищила рівень ВВП радянських часів [19]) та відбудови після війни повинні будуть надходити з різних зовнішніх джерел, у тому числі з бюджету ЄС. З іншого боку, заради

внутрішньої згуртованості ЄС і підтримки наздоганяючого розвитку інших держав-членів, оскільки вступ України раптово перетворив би більшість нинішніх держав-членів, які отримують вигоду з різних фондів ЄС, на чистих донорів. Цей факт може перетворити питання вступу України на суто політичне питання.

Якби ЄС переживав період миру, процвітання і стабільного розвитку, то, можливо, питання грошей не було б таким важливим. Однак, враховуючи період глобального економічного спаду, сповнений криз і турбулентності, який не сприяє прийняттю нового (і так проблемного) члена до ЄС. Брак грошей в ЄС також відображений у звіті Маріо Драгі «Майбутнє європейської конкурентоспроможності» [122] від 17 вересня 2024 р., який викликав великий ажіотаж. Колишній президент Європейського центрального банку (ЄЦБ) заявив, що зараз може бути останній момент, коли ЄС може щось зробити з проблемами конкурентоспроможності та втратою глобальних позицій, і для цього потрібно багато грошей (які Драгі пропонує покрити за рахунок спільних позик).

Європейські фінансові ресурси обмежені політичною волею та економічними показниками його членів. ЄС працює за семирічним бюджетом, періодично приймаючи Багаторічну фінансову програму (БФП), що дозволяє йому планувати та інвестувати в довгострокові проекти. З 1,07 млрд євро, виділених на період 2021 – 2027 рр., найбільша частина піде на сільське господарство, регіональний розвиток і згуртованість [33]. Кілька профільних інституцій намагалися точно підрахувати, скільки грошей отримає Україна після вступу до ЄС, але оцінки ускладнені попереднім пунктом (ЄС не знає точну площу, кількість населення, економічну ситуацію та масштаби реконструкції України). Оцінки коливаються в межах від 130 до 200 млрд євро протягом бюджетного періоду ЄС, який розраховується кожні сім років. Vuegel, наприклад, оцінює цю суму в 136 млрд євро [90], тоді як Financial Times і Politico, спираючись на витік дослідження Ради ЄС, оцінюють її значно вище – 186 млрд євро [131]. Крім того, країні може знадобитися щонайменше ще 600 млрд євро на відбудову після війни.

Після вступу в ЄС Україна матиме п'яту частину сільськогосподарських земель ЄС [4], що зробить Україну найбільшим бенефіціаром спільної аграрної політики ЄС (САП), оскільки нинішня система розподіляє кошти САП на основі кількості оброблюваних сільськогосподарських земель (Брюгел оцінює цю суму в 85 млрд євро за сім років) [53]. Втім, досвід застосування гнучкого підходу в цій сфері є. Ще напередодні вступу посткомуністичних країн в 2004 р., уряди й фермери країн з потужним аграрним сектором, наприклад Польщі, знали, що певний період вони отримуватимуть менші кошти з бюджету Союзу, ніж їх колеги зі «старих» держав-членів [14].

За розрахунками Брукінгського інституту (національний інститут передових досліджень США), зі вступом України та інших країн-кандидатів на вступ до ЄС лише Португалія та Греція отримають більше коштів з фондів ЄС, ніж сплатять, тоді як багато країн Центральної Європи стануть чистими донорами. Частка Іспанії у фондах ЄС впаде з 9,6 % до 0 % зі вступом України, Польщі – з 30,2 % до 12,6 %, Угорщини – з 7,6 % до 3 % і Румунії – з 18,4 % до 7,2 % [33]. Тим часом частка України у фондах ЄС сягне 41,7 % [33]. Однак розрахунок базується на поточному бюджетному циклі, і якщо Польща та Угорщина продовжать зростати такими ж темпами, як і в попередні роки, вони також стануть чистими донорами до кінця десятиліття.

3. Реформування ЄС. Другий пункт також зачіпає питання, що стосуються можливості реформування договорів і політики ЄС для кращого вирішення поточних проблем, релевантних політиці розширення Союзу. Нинішнє функціонування ЄС не є стійким після вступу нинішніх кандидатів (з приєднанням усіх дев'яти країн-кандидатів зі Східної Європи та Західних Балкан + Косово) через різні проблеми, пов'язані з процесами прийняття рішень, бюджетом або зростаючою нерівністю між окремими державами-членами – це, на думку європейських дослідників, має бути базовим показником [35, р. 7]. Стає дедалі важче знаходити спільну мову з найважливіших питань не через політичний бойкот з боку окремих держав-членів, а просто через відмінності в економічній структурі, географічному

розташуванні, енергетичній інфраструктурі, місцевих умовах або зовнішньополітичній стратегії держав-членів. Вже у випадку 27 держав-членів проблеми нинішньої системи ускладнилися за останні роки, а після потенційного розширення до 35 або 36 вони стануть ще гіршими. Таким чином, реформа системи, безумовно, необхідна перед подальшим розширенням ЄС, щоб гарантувати, що Союз має засоби для швидкого реагування на будь-які внутрішні або зовнішні виклики в майбутньому.

Переваги членства в ЄС для України. Насправді, однак, не лише Україна потребує членства в ЄС, але й ЄС потребує України на своєму боці, незважаючи на всі перелічені проблеми та виклики. Саме тому, на думку експертів, необхідна реальна і заснована на фактах оцінка ситуації, щоб сформулювати відповідну стратегію і якнайшвидше вирішити виявлені проблеми [35, р. 7]. Протягом десятиліть ЄС втрачав економічний вплив на користь нових держав Азії і навіть свого найближчого союзника – США. Раптовий початок глобальної пандемії, за яким послідувала не менш раптова російська агресія і спричинена нею енергетична криза, дефіцит товарів і розрив ланцюгів постачання показали, наскільки вразливою є економіка ЄС до зовнішніх змінних факторів. Крім того, світовий порядок, заснований на глобалізації та стандартах СОТ, на яких ЄС будував свою операційну стратегію, переживає кризу через імперські амбіції росії та позицію США щодо Китаю. Експерти прогнозують продовження політики блокувань, запровадження протекціоністських тарифів, технологічних обмежень, підтримку своїх країн. Експерти вважають, що майбутнє міжнародних відносин рухається в напрямку ескалації суперництва між США та Китаєм [35, р. 7].

Тому, вважають експерти, наступні десятиліття будуть вирішальними для ЄС з погляду того, як Союз зможе впоратися з цими викликами і зменшити свої стратегічні залежності, знайти рішення демографічної кризи, енергетичної кризи та проблем внутрішнього ринку [35, р. 8]. Україна могла б багато в чому допомогти в цьому. Високоосвічене населення країни, потужна промислова база

та величезні природні ресурси могли б сприяти зменшенню залежності ЄС від продовольства, ІТ, оборони, енергетики та сировини [88].

1. Сировина та енергетичні ресурси: Україна володіє 5 % світових запасів сировини та природних ресурсів, включаючи 22 з 30 критично важливих видів сировини, таких як літій, кобальт і титан, які є життєво необхідними для європейського виробництва [38]. Україна також має значний резерв зростання і розвитку в енергетичному секторі: вона має значний потенціал у ядерній енергетиці, природному газі, видобутку вугілля та відновлюваній енергетиці. Більшість сировини, необхідної для виробництва сонячних панелей, також знаходиться в Україні. Крім того, країна має одне з найбільших підземних сховищ газу на континенті, що вміщує 33 млрд кубометрів газу [38].

2. Демографічна ситуація. Згідно з демографічними прогнозами Євростату, населення нинішніх 27 держав-членів ЄС може значно скоротитися з 451 млн у 2022 р. до 406 млн у 2050 р. [53]. Хоча демографічна ситуація в Україні також є однією з тих, хто найбільше постраждав від повномасштабної війни, довоєнне населення України, яке становило 41 млн осіб, могло б допомогти вирішити проблеми ринку праці в ЄС.

3. Торгівля та пов'язані з нею питання. Інтеграція України до європейського внутрішнього ринку відкриє для європейських компаній близько 40-мільйонний ринок, а багато малих і середніх підприємств можуть отримати вигоду від відновлення України. Різні промислові сектори України, а ще більше її сільське господарство, можуть посилити глобальну конкурентоспроможність ЄС у майбутньому. Україна вже стала третім за величиною джерелом агропродовольчого імпорту ЄС, експортуючи майже половину зернових, 80 % соняшникової олії та 25 % м'яса птиці [88]. Членство України в ЄС збільшило б площу орних земель ЄС приблизно на третину, що значно підвищило б міжнародну вагу європейського блоку як гаранта глобальної продовольчої безпеки. Частка ЄС у світовому експорті пшениці зростає до 30 %, що зробить його найбільшим світовим експортером зерна, випередивши росію, частка якої становить 23 % [88].

4. Оборона і безпека. Членство України в ЄС значно посилить військові та безпекові можливості ЄС. Після вступу Україна матиме одну з найбільших армій в ЄС зі свіжим досвідом ведення звичайної війни, кібервійни, використання безпілотників, дезінформаційної війни та інших операцій. Очікується, що вона також матиме розгалужену оборонну промисловість. Таким чином, за умови належної підготовки до членства, Україна може стати важливою стабілізуючою силою для ЄС і допомогти блоку стати самодостатнім глобальним гравцем, не кажучи вже про те, що це також забезпечить вирішення питання про незалежну європейську силу.

Отже, з огляду на вищезазначене, вигодами та викликами європейської інтеграції України в контексті оновленого порядку денного політики розширення ЄС, є такі:

1. Ключовим викликом європейської інтеграції України є повномасштабна війна. В ЄС наразі не говорять про це відкрито, але фундаментальною умовою вступу України є закінчення війни і досягнення життєздатного і тривалого миру. Надання статусу кандидата та початок перемовин про вступ стали важливими політичними кроками ЄС назустріч Україні в критичний момент, але подальша реалізація передвступної стратегії потребує стабільності та визначеності. Для проведення відповідних розрахунків для підтримки вступу України коштами бюджету ЄС сторонам, наприклад, потрібно знати як довго триватиме війна, якою буде реальна чисельність українського населення, якою буде остаточна вартість повоєнної реконструкції та відбудови. Надзвичайно болючим для вступу є питання територіальної цілісності, тобто чи вдасться Україні хоча б в середньостроковій перспективі відновити довоєнні кордони.

2. Серйозним викликом є фінансові ресурси. Як стверджують експерти, питання грошей також може бути центральним у питанні вступу. З одного боку, Україна потребуватиме ресурсів як для відбудови після війни, так і подолання відставання у економічному розвитку. Частина цих коштів надходитиме з бюджету ЄС. З іншого – ЄС фінансує політику згуртованості, яка зосереджена на менш розвинутих європейських країнах і регіонах, щоб допомогти їм наздогнати

та зменшити економічні, соціальні та територіальні відмінності, які все ще існують в ЄС. Вступ України раптово перетворив би більшість нинішніх держав-членів, насамперед посткомуністичних, які отримують вигоду зі структурних фондів ЄС, на чистих донорів. Цей факт може перетворити питання вступу України на суто політичне питання, оскільки грошей ніколи не буває достатньо. Питання грошей не було б таким важливим, якби ЄС переживав період стабільного розвитку, а не шукав відповіді на виклики кліматичної та безпекової кризи, економічного спаду та соціально-політичної турбулентності. Все це може сповільнити прийняття в ЄС нового «проблемного» члена.

3. Системним викликом є й реформування ЄС. Для продовження розширення ЄС потребує реформування договорів і спільних політик для кращого вирішення поточних проблем, релевантних політиці розширення Союзу. Нинішній ЄС не є стійким для вступу нинішніх кандидатів (дев'ять країн-кандидатів зі Східної Європи та Західних Балкан + Косово) через різні проблеми, пов'язані з процесами прийняття рішень, бюджетом або зростаючою нерівністю між окремими державами-членами – це, на думку європейських дослідників, має бути базовим показником. В ЄС стає дедалі важче знаходити спільну мову з найважливіших питань не через політичний бойкот з боку окремих держав-членів, а просто через відмінності в економічній структурі, географічному розташуванні, енергетичній інфраструктурі, місцевих умовах або зовнішньополітичній стратегії держав-членів. Вже у випадку ЄС-27 проблеми нинішньої системи останніми роками ускладнилися, а після потенційного розширення до ЄС-35 або 36, чи 37 вони стануть ще гострішими. Реформа системи, безумовно, необхідна перед подальшим розширенням ЄС, щоб гарантувати, що Союз буде конкурентоспроможним і матиме засоби для швидкого реагування на будь-які внутрішні або зовнішні виклики в майбутньому.

4. Однак, не лише Україна потребує членства в ЄС, але й ЄС потребує України на своєму боці, незважаючи на всі перелічені проблеми та виклики. Саме тому, на думку експертів, необхідна реальна і заснована на фактах оцінка ситуації, щоб сформулювати відповідну стратегію і якнайшвидше вирішити

виявлені проблеми. Через пандемію, імперські амбіції росії та гостре суперництво США і Китаю, яке зазнає ескалації, наступні десятиліття будуть вирішальними для ЄС з погляду того, як Союз зможе впоратися з цими викликами і зменшити свої стратегічні залежності, знайти рішення демографічної кризи, енергетичної кризи та проблем внутрішнього ринку. З огляду на це, Україна, яка держава-член, може бути дуже корисною з огляду наявності сировини, корисних копалин та енергетичних ресурсів, пом'якшення проблем ЄС на ринку праці, активізацію торгівлі та пов'язаних з нею питань. Членство України в ЄС значно посилить військові та безпекові можливості Союзу перед лицем спільних небезпек і викликів. Внеском України буде одна з найбільших армій в Європі зі свіжим досвідом ведення сучасної війни, кібервійни, використання безпілотників, дезінформаційної війни та інших операцій. Зміцнить ЄС і потужна оборонна промисловість України.

Таким чином, останніми роками ЄС бореться з економічними та демографічними проблемами, що дедалі більше загострюються, які значно посилюються через російську агресію проти України. Розширення ЄС, яке було фактично заморожене після 2013 р. щонайменше до періоду після 2025 р., було відновлено після російської агресії, що відкрило вікно можливостей для вступу України, Молдови, Грузії та західнобалканських країн. Нове розширення ЄС і, насамперед, економічний та оборонний потенціал України могли б стати своєрідним вирішенням проблем, що загострюються в ЄС, і потенційно навіть підняти міжнародну роль і можливості блоку на новий рівень. Однак перед розширенням, безумовно, необхідна реальна оцінка ситуації, а також вирішення фінансових проблем Союзу та проведення внутрішніх реформ. Ще однією неодмінною умовою вступу України до ЄС є встановлення тривалого миру. Водночас, ЄС більше не може дозволити собі затягувати або заморожувати процес вступу. Експерти переконані що як швидке розширення без урахування заслуг і реформ, так і млявоплинне розширення в нинішній ситуації завдасть великої політичної та репутаційної шкоди Союзу, або навіть стане одним з чинником його поступового занепаду.

ВИСНОВКИ

В кваліфікаційній роботі на основі проведених досліджень з'ясовано вигоди і виклики європейської інтеграції України в контексті оновленого порядку денного політики розширення ЄС.

Проведене дослідження дає підстави зробити такі висновки:

1. Проаналізовано стан наукового розроблення проблематики політики розширення ЄС. Аналіз стану наукового розроблення проблематики політики розширення ЄС за останні два роки показує, що інтерес українських науковців до європейських студій поступово зростає. Насамперед це пов'язано з набуттям європейської інтеграції України практичного виміру. Втім, все ще бракує ґрунтовних теоретичних і практичних досліджень політики і процесу розширення ЄС, особливо що стосується урядової політики у сфері європейської інтеграції України. Переважають публікації, в яких європейська інтеграція є контекстом інших, часто, галузевих (секторальних) проблем. Бракує порівняльних досліджень й аналізу досвіду європейської інтеграції посткомуністичних країн Балтії та Центральної і Східної Європи.

2. Розглянуто витоки та основні історичні віхи процесу розширення ЄС. Європейський Союз та його політика розширення перебувають під сильним впливом політичних, економічних та соціальних тенденцій. Залежно від історичного періоду змінюється і сприйняття процесу та його пріоритетів. Якщо в роки після холодної війни розширення розглядалося як велика політична можливість і зовнішньополітичний механізм, то останнім часом це стало чутливим питанням, якого намагаються уникнути на національному рівні держав-членів через економічні та соціальні наслідки інтеграції країн, які є біднішими, ніж в середньому по ЄС, і з нижчими стандартами прав меншин. Тому життєво важливо розуміти рамки семи вступів і вплив цих процесів розширення на основоположні документи Союзу і на розвиток поточної політики розширення (тобто Копенгагенські критерії і подальші доповнення до них). процес розширення завжди був важливою частиною європейської

інтеграції. Кожен етап розширення залишав свій відбиток на інтеграційному проекті. Однак саме розширення ЄС на 10 країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), Кіпр і Мальту, безпрецедентне за обсягом і масштабом, дало Союзу можливість розробити багатогранний набір інструментів і перетворило розширення в одну з найуспішніших політик ЄС.

3. Проаналізовано досвід та винесені уроки найбільшого розширення в історії ЄС в контексті його двадцятої річниці. Через двадцять років після «грандіозного розширення» європейці та всі, хто виступає за європейську інтеграцію, радіють реальним перевагам як для ЄС, так і для зацікавлених держав. Всі без винятку десять нових держав-членів продемонстрували за ці роки хороші показники економічного зростання, соціального та культурно-духовного прогресу. ЄС, у свою чергу, зберіг свою багатоманітність й збагатився досвідом європейської інтеграції восьми країн, які декілька десятиліть були комуністичними і перебували у сфері радянського впливу. Вступ Південного Кіпру потребував неординарних підходів і зусиль у сфері зовнішньої політики, а прийняття в європейську родину Мальти зміцнило середземноморські позиції ЄС. Варто також усвідомити, що деякі побоювання старих держав-членів були невиправданими, зокрема стосовно руйнації національних ринків праці через масову міграцію громадян посткомуністичних держав-членів, і що їм, мабуть, слід було приділяти більше уваги новим членам. У великій європейській родині, як і в більшості сімей, члени намагаються зустрітися, щоб обговорити обставини. Вони можуть довго злитися, одні штовхають інших на компроміс. Це родинне возз'єднання може відбутися лише за умови мотивації та активних дій всіх держав-членів, а не лише їх урядів, про що свідчать, зокрема, труднощі, пов'язані з Порядком денним до 2030 р.

4. Розглянуто нові можливості та виклики політики та процесу розширення ЄС. Минулий 2024 р. став важливим моментом у політиці та процесі розширення ЄС, оскільки він ознаменувався значним прогресом, особливо стосовно України, Молдови та Чорногорії, але також і низкою нових викликів, зокрема в умовах повномасштабної війни в Україні та через дії

окремих посткомуністичних держав-членів. Аналіз можливостей та викликів у просуванні політики і процесу розширення ЄС після 2024 р. дозволив зробити ряд висновків стосовно нового підходу, який має бути запроваджений у такий спосіб, щоб запропонувати життєздатний проєкт для збереження довіри та впливу ЄС у країнах-кандидатах. Результати проведених європейськими науковцями та експертами досліджень свідчать про наявність взаємозв'язку між інтеграцією та демократизацією, розширенням та внутрішніми реформами ЄС, а також геостратегічними інтересами та політичними перетвореннями Союзу. Дослідники також пропонують ключові елементи нового підходу, спрямованого на відновлення довіри до політики і процесу розширення ЄС та його трансформаційної сили: чітка обумовленість та часові рамки; посилення комунікації та залучення громадськості; посилення моніторингу та підтримки демократії; баланс між геостратегічними пріоритетами та демократичними стандартами; винесення уроків минулого досвіду.

5. Проаналізовано ключові аспекти оновленої та вигідної для всіх політики розширення ЄС. Інтеграція ЄС, починаючи від заснування Європейського економічного співтовариства в 1957 р. і закінчуючи прийняттям 13 європейських країн у 2004 – 2013 рр., сприяла економічному розвитку та підвищенню рівня життя на всьому континенті, принесла динамізм і нові перспективи, а також посилила геополітичну вагу Європи на світовій арені. Цей економічний розвиток супроводжувався значним покращенням тривалості життя, гендерної рівності та захисту довкілля. Процес розширення ЄС став ключовим чинником цих результатів завдяки розширенню єдиного ринку для торгівлі, конкуренції, свободи пересування та інвестицій. Аналіз показує, що всі країни ЄС отримують більший приріст ВВП в результаті розширення ЄС, хоча й різної величини. Таке зростання, особливо якщо процес розширення відбуватиметься розумно, може бути широкомасштабним і відобразитися у вищому рівні життя, менших глобальних викидах парникових газів і більшій обороноздатності всіх країн. Розширення може сприяти підвищенню конкурентоспроможності, суверенітету і спільному використанню критично

важливих матеріалів ЄС, а також допомогти розвинути доступ до сучасних засобів ведення війни і посилити обороноздатність. Зміцнення демократичних інститутів, посилення європейського компоненту соціальних прав для підвищення рівня життя та інституційна реформа ЄС є ключовими елементами реалізації повного потенціалу, який пропонує розширення.

6. З'ясовано вигоди і виклики європейської інтеграції України для ЄС та його держав-членів. Останніми роками ЄС бореться з економічними та демографічними проблемами, що дедалі більше загострюються, які значно посилилися через російську агресію проти України. Конфронтація між США та Китаєм, що розпочалася в середині 2010-х рр., також погіршує становище ЄС і піднімає питання конкурентоспроможності, економіки та безпеки. Розширення ЄС, яке було фактично заморожене після вступу Хорватії у 2013 р. щонайменше до періоду після 2025 р., було відновлено після російської агресії, і таким чином відкрилося нове вікно можливостей для вступу України, Молдови, Грузії та західнобалканських країн. Нове розширення ЄС і, насамперед, економічний та оборонний потенціал України могли б стати своєрідним вирішенням проблем, що загострюються в ЄС, і потенційно навіть підняти міжнародну роль і можливості блоку на новий рівень. Однак перед розширенням, безумовно, необхідна реальна оцінка ситуації, а також вирішення фінансових проблем Союзу та проведення внутрішніх реформ. Ще однією неодмінною умовою вступу України до ЄС є встановлення тривалого миру. Водночас, ЄС більше не може дозволити собі затягувати або заморожувати процес вступу. Експерти переконані що як швидке розширення без урахування заслуг і реформ, так і млявоплинне розширення в нинішній ситуації завдасть великої політичної та репутаційної шкоди Союзу, або навіть стане одним з чинником його поступового занепаду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ботельо Ж., Шайкан А., Гушко С., Кулішов В., Лизун А., Каюн Н. Політико-економічна парадигма розширення ЄС: справа України. *Журнал європейської економіки*. 2024. № 23(3). С. 378–396. URL: <https://surl.li/sfauus> (дата звернення: 08.04.2025).
2. В Україні підраховали збитки через війну. Як відновлювати країну? URL: <https://surl.li/oishpq> (дата звернення: 10.04.2025).
3. Держстат нарахував на 4,6 мільйона більше українців, ніж за оцінкою уряду. URL: <https://surl.li/qqartd> (дата звернення: 10.04.2025).
4. Зануда А. Як найбільше багатство України може перешкодити її вступу до ЄС. URL: <https://surl.li/tjksnp> (дата звернення: 10.04.2025).
5. Камінська С. Європейська інтеграція Болгарії. *Міжнародна економіка в умовах кліматичних змін: глобальні виклики* : зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. [Тернопіль, 26 квіт. 2024 р.]. Тернопіль: ЗУНУ, 2024.. С. 256–259. URL: <https://surl.lu/szumdp> (дата звернення: 08.04.2025).
6. Кернична Є. Європейська інтеграція Франції. *Міжнародна економіка в умовах кліматичних змін: глобальні виклики* : зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. [Тернопіль, 26 квіт. 2024 р.]. Тернопіль: ЗУНУ, 2024.. С. 268–271. URL: <https://surl.li/sauvzb> (дата звернення: 08.04.2025).
7. Кремлівська пропаганда більше не має відгуку у російськомовних у країнах Балтії. URL: <https://surl.li/gvdqud> (дата звернення: 01.04.2025).
8. Кундера М. Трагедія Центральної Європи. URL: <https://surl.li/fhzxfo> (дата звернення: 31.03.2025).
9. Мартищенко Б. О. Співпраця України та ЄС як передумова інтеграції. Міжнародна науково-практична конференція «Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку». 2024. С. 341–344. URL: <https://surl.li/jgsxol> (дата звернення: 08.04.2025).

10. Марчук В. (2024). Європейська інтеграція України: політичний і безпековий виміри. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Політологія. 2024. № 17. С. 106–114.

11. Медвецька А. Європейська інтеграція Словачької Республіки. *Міжнародна економіка в умовах кліматичних змін: глобальні виклики* : зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. [Тернопіль, 26 квіт. 2024 р.]. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. С. 252–256. URL: <https://surl.li/cumqhx> (дата звернення: 08.04.2025).

12. Мельничук Н. Європейська інтеграція Італії. *Міжнародна економіка в умовах кліматичних змін: глобальні виклики* : зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. [Тернопіль, 26 квіт. 2024 р.]. Тернопіль: ЗУНУ, 2024.. С. 259–263. URL: <https://surl.li/pzfevo> (дата звернення: 08.04.2025).

13. Пишкін С. Швидше за будь-яку країну. Кулеба заявив про рекорд на шляху України до ЄС. URL: <https://surl.li/yfztrg> (дата звернення: 09.04.2025).

14. Польський міністр: Зерно стане перепоною для вступу України до ЄС. А як Польща в ЄС вступала і на які компроміси йшла? URL: <https://surl.li/pguyrl> (дата звернення: 10.04.2025).

15. Рудік О. О. Обумовленість ЄС: еволюція та тенденції розвитку. *Грані*. 2017. Т. 20(10). С. 81–86. DOI: 10.15421/1717135 (дата звернення: 06.04.2025).

16. Самофатов М. Італія після Маастрихту: виклики європейської інтеграції у 1990-ті рр. *Європейські історичні студії*. 2024. № 27. С. 6–17. DOI <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2024.27.1> (дата звернення: 08.04.2025).

17. Саньоцька Х. Європейська інтеграція Польщі. *Міжнародна економіка в умовах кліматичних змін: глобальні виклики* : зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. [Тернопіль, 26 квіт. 2024 р.]. Тернопіль: ЗУНУ, 2024.. С. 263–267. URL: <https://surl.lu/mgvbri> (дата звернення: 08.04.2025).

18. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 червня 1998 р. N 615/98. URL: <https://surl.li/adsgmc> (дата звернення: 12.04.2025).

19. УРСР vs Україна: в якій країні краще жити, або 26 цифр про головне. URL: <https://surl.lu/vjmsxc> (дата звернення: 10.04.2025).

20. Шимкевич К. Піранська проблема: не завершена суперечка. URL: <https://surl.li/egawca> (дата звернення: 05.04.2025).
21. 4 million more people aged 67 or over will live in Germany in 2035. Federal Statistical Office of Germany. URL: <https://surl.li/tjaqqx> (Last accessed: 31.03.2025).
22. A Recovery Short of Europe's Full Potential. IMF Regional Economic Outlook. Europe. October 2024. URL: <https://surl.li/medhsq> (Last accessed: 12.04.2025).
23. A third of EU countries oppose changing bloc's treaties. Euractiv. 9 May 2022. URL: <https://surl.li/cpkdpv> (Last accessed: 06.04.2025).
24. Accession criteria (Copenhagen criteria). URL: <https://surl.li/ffzmce> (Last accessed: 30.0.2025).
25. Address given by Jean-Claude Juncker on the enlargement of the European Union (Paris, 26 February 2004). URL: <https://surl.li/fpkaxk> (Last accessed: 30.03.2025).
26. Address given by Wolfgang Schäussel at the signing of the Treaty of Accession (16 April 2003). URL: <https://surl.li/crpjms> (Last accessed: 30.03.2025).
27. Advancing EU enlargement beyond 2024: opportunities and challenges ahead. *Policy Paper*. Brussels, December 2024. URL: <https://surl.li/ehjgwx> (Last accessed: 06.04.2025).
28. Agenda 2000 and the 2000–2006 financial perspective. URL: <https://surl.li/ksubaa> (Last accessed: 05.04.2025).
29. Agenda 2000: for a stronger and wider Union. URL: <https://surl.lu/ykgsaj> (Last accessed: 06.04.2025).
30. Akhvlediani T., Movchan V. The Impact of Ukraine's Accession on the EU's Economy. CEPS. URL: <https://surl.li/lftdub> (Last accessed: 09.04.2025).
31. Åslund A. Why Have the Baltic Tigers Been So Successful? *CESifo Forum*. 2015. 16(4). P. 03–08. URL: <https://surl.li/pqtksw> (Last accessed: 04.04.2025).

32. Audeoud O. L'acquis communautaire, du mythe à la pratique. *Revue d'études comparatives Est-Ouest*. Vol. 33, 2002, n°3. P. 72–74. URL: <https://surl.li/wpgfrl> (Last accessed: 31.03.2025).

33. Bastasin C. Want Ukraine in the EU? You'll have to reform the EU, too. Brookings. 2023. Július. URL: <https://surl.li/gtdfvp> (Last accessed: 10.04.2025).

34. Becker P., Lippert B. Acceding Countries Gradual Integration into the EU Single Market. *Stiftung Wissenschaft und Politik*. September 2024. URL: <https://surl.li/jfldwc> (Last accessed: 06.04.2025).

35. Bendarzsevszkij A. Impacts of Ukraine's accession on the EU and its member states. EUROPEUM. Brussels Office. January 2025. 12 p. URL: <https://surl.li/fsdwms> (Last accessed: 07.04.2025).

36. Bernard E. Twenty Years after the «Largest Ever Enlargement». *Schuman Paper*. n°747, 30th April 2024. URL: <https://surl.li/lvcdfq> (Last accessed: 30.03.2025).

37. Beyer R., Li C., Weber S. Economic Benefits from Deep Integration: 20 years after the 2004 EU Enlargement. *IMF Working Papers*. 2025. 047(2025), accessed April 12, 2025. <https://doi.org/10.5089/9798229001960.001> (Last accessed: 09.04.2025).

38. Brzozowski A. Ukraine's EU accession will have more benefit than cost, says PM Shmyhal. Euractiv. March 18, 2024. URL: <https://surl.li/frybts> (Last accessed: 09.04.2025).

39. Bučar M., Udovič B. The Slovenian Perception of the EU: From Outstanding Pupil to Solid Member. *Comparative Southeast European Studies*. Vol. 71, no. 3, 2023. P. 388–411. <https://doi.org/10.1515/soeu-2022-0049>

40. Canepa A. Two Decades On: Assessing the Impact of the Copenhagen Criteria on Environmental Performance in the 2004 EU Accession Countries. *Working Paper Series*. February 2025. 38 p. URL: <https://surl.li/unzsvn> (Last accessed: 13.04.2025).

41. Chapter 23 – Judiciary and fundamental rights. URL: <https://surl.li/muslgm> (Last accessed: 06.04.2025).

42. Chapters of the acquis / negotiations: European Commission. URL: <https://surl.li/afycxz> (Last accessed: 09.04.2025).

43. Chapters of the acquis. European Commission. Enlargement and Eastern Neighbourhood. URL: <https://surl.li/pfofqd> (Last accessed: 12.04.2025).

44. Chen X., Huang B. Club membership and transboundary pollution: Evidence from the European Union enlargement. *Energy Economics*. Vol. 53. January 2016. P. 230–237. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2014.06.021> (Last accessed: 13.04.2025).

45. Cohesion policy benefits EU economy and lowers regional disparities. EU Joint Research Centre. 11 April 2024. URL: <https://surli.cc/rrrtbj> (Last accessed: 12.04.2025).

46. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council on pre-enlargement reforms and policy reviews. 20 March 2024. URL: <https://surl.li/lftcyz> (Last accessed: 06.04.2025).

47. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: New growth plan for the Western Balkans. 8 November 2023. URL: <https://surl.li/zcelkt> (Last accessed: 06.04.2025).

48. Conference on accession to the European Union – Ukraine. Brussels, 21 June 2024. AD 9/24. URL: <https://surl.lu/blinxl> (Last accessed: 09.04.2025).

49. Consolidated version of the Treaty on European Union. Current consolidated version: 15/03/2025. URL: <https://surl.li/kfemik> (Last accessed: 12.04.2025).

50. Consolidated version of the Treaty on European Union. Title VI – Final provisions Article 49 (ex-Article 49 TEU). OJ C 202, 7.6.2016, p. 43–43. URL: <https://surl.li/ocpmlg> (Last accessed: 31.03.2025).

51. Council conclusions on Enlargement. General Secretariat of the Council. Brussels, 17 December 2024. URL: <https://surl.li/fyvjdvd> (Last accessed: 07.04.2025).

52. Croatia's accession to the European Union. European Commission. Jun 21, 2013. URL: <https://surl.li/loogih> (Last accessed: 31.03.2025).

53. Darvas Z., Dabrowski M., Grabbe H., Moffat L. L., Sapir A., Zachmann G. Ukraine's path to European Union membership and its long-term implications. Bruegel. 2024.03.07. URL: <https://surl.li/jicevk> (Last accessed: 11.04.2025).

54. Deloy C. Robert Fico's Direction-Social Democracy (Smer-SD) leads the general elections in Slovakia. Foundation Robert Schuman, 3 October 2023. URL: <https://surl.li/qohqsy> (Last accessed: 31.03.2025).

55. Deloy C., Levy H. Failure of the referendum on the reunification of the Island. Foundation Robert Schuman, 24 April 2004. URL: <https://surli.cc/aakcae> (Last accessed: 31.03.2025).

56. Deloy C., Levy H. Referenda on the European Union and NATO Slovenia – 23rd March 2003. Foundation Robert Schuman, 23 March 2003. URL: <https://surl.li/iffqrr> (Last accessed: 31.03.2025).

57. Deloy C., Levy H. Referendum on Malta's membership to the European Union 8th March 2003. Foundation Robert Schuman, 8 March 2003. URL: <https://surl.li/qokcgp> (Last accessed: 31.03.2025).

58. Deloy C., Levy H. Referendum on the European Union in Hungary 12th April 2003 around a few days before the election. Foundation Robert Schuman, 12 April 2003. URL: <https://surl.li/jlonwc> (Last accessed: 31.03.2025).

59. Emini D., Marku D. Rethinking security: Western Balkans as a security provider. SEE Think Net. July 2018. 24 p. URL: <https://surl.li/ukfswh> (Last accessed: 13.04.2025).

60. Enhancing the accession process – A credible EU perspective for the Western Balkans. URL: <https://surl.li/xyqczx> (Last accessed: 06.04.2025).

61. EU – Türkiye Relations. URL: <https://surl.li/zuhssso> (Last accessed: 06.04.2025).

62. EU accession process step by step. URL: <https://surl.li/kxbies> (Last accessed: 06.04.2025).

63. EU Agencies Network. Working for you and your future. URL: https://agencies-network.europa.eu/index_en (Last accessed: 31.03.2025).

64. EU and EFTA citizens who are usual residents in another EU/EFTA country as of 1 January. Eurostat 2025. URL: <https://surl.li/ahgkdg> (Last accessed: 13.04.2025).

65. European Council conclusions, 14 and 15 December 2023. 15 December 2023. URL: <https://surl.lu/ewwwxz> (Last accessed: 06.04.2025).

66. European Parliament resolution of 17 July 2024 on the need for the EU's continuous support for Ukraine (2024/2721(RSP)). URL: <https://surl.li/vlzxcr> (Last accessed: 12.04.2025).

67. European Parliament resolution of 29 February 2024 on deepening EU integration in view of future enlargement (2023/2114(INI)). URL: <https://surl.li/bnoxnd> (Last accessed: 12.04.2025).

68. European Union enlargement. URL: <https://surl.li/ymwriy> (Last accessed: 05.04.2025).

69. Faktor Ž., Juzová J. Kulatý stůl Národního konventu o EU na téma 'Balkán, Turecko či Ukrajina: Budoucnost politiky rozšiřování v kontextu institucionálního nastavení. 27 May 2024. URL: <https://surl.li/nczhtp> (Last accessed: 06.04.2025).

70. Felbermayr G., Gröschl J., and Steinwachs T. The Trade Effects of Border Controls: Evidence from the European Schengen Agreement. 2018. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. Vol. 56. P. 335–351. doi: 10.1111/jcms.12603.

71. Felbermayr G., Gröschl J., Heiland I. Complex Europe: Quantifying the cost of disintegration. *Journal of International Economics*. 2022. Vol. 138. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2022.103647>

72. Fernandes M., Saulnier J., Kohorst K. G. Towards renewed and beneficial EU enlargement. European Parliamentary Research Service. March 2025. 12 p. URL: <https://surl.li/qirggv> (Last accessed: 12.04.2025).

73. Freedom House, Nations in Transit Index 2024. URL: <https://surl.li/kcjohg> (Last accessed: 06.04.2025).

74. García-Herrero A., Vasselier A. Updating the EU strategy on China: co-existence while derisking through partnerships. URL: <https://surl.lu/gtndtg> (Last accessed: 06.04.2025).

75. Gray J. Posttotalitarianism, Civil Society and the Limits of the Western Model in: J. Gray. *Post-Liberalism: Studies in Political Thought*, London: Routledge, 1996. 372 p. URL: <https://surl.li/cmlavf> (Last accessed: 31.03.2025).

76. Hagemeyer J., et al. Economic impact of the EU Eastern enlargement on New Member States revisited: The role of economic institutions. *Central European Economic Journal*. 2021. Vol. 8. No. 55. P. 126–143. <https://doi.org/10.2478/ceej-2021-0008>

77. Halleux V. Smart specialisation: The concept and its application to EU cohesion policy. European Parliamentary Research Service. October 2016. 10 p. URL: <https://surl.li/xthzjb> (Last accessed: 12.04.2025).

78. Hoeksma J. EU – Democracy & the Theory of Democratic Integration. March 2024. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4776516> (Last accessed: 06.04.2025).

79. Iceland membership status. URL: <https://surl.li/trjgxm> (Last accessed: 06.04.2025).

80. Indermit G., Raiser M. Golden growth: restoring the lustre of the European economic model (Vol. 2 of 3): Main report (English). Europe and Central Asia Studies Washington DC; World Bank. URL: <https://surl.li/nwkhrg> (Last accessed: 12.04.2025).

81. Internal reforms of the EU. European Council. Last review: 1 August 2024. URL: <https://surl.lu/xoowuk> (Last accessed: 06.04.2025).

82. Investor citizenship scheme: Commission refers Malta to the Court of Justice. European Commission. Press release. Sep 29, 2022. URL: <https://surl.li/innyxs> (Last accessed: 04.04.2025).

83. Janebová P., Kazlauskas V. Having our cake and eating it too? European Union and Czechia getting ready for enlargement. Association for International Affairs. September 2024. URL: <https://surl.li/sllmvc> (Last accessed: 06.04.2025).

84. Jovanović M., Damnjanović J. EU Eastern Enlargement: Economic Effects on New Members 2000 – 2012. *The Journal of Economic Integration*. 2014 June. 29(2). P. 210–243. DOI: <https://doi.org/10.11130/jei.2014.29.2.210>

85. Juncker links EU enlargement with stability in the State of the Union speech. URL: <https://surli.cc/krleca> (Last accessed: 12.04.2025).

86. Kalibataitė Ž. Le positionnement stratégique des pays baltes face à la Russie. *Revue Défense Nationale*. Vol. 802, no. 7. 2017. P. 147–152. URL: <https://surl.li/ivkzzo> (Last accessed: 01.04.2025).

87. Larrabee S. Ukraine and the West. In: *Survival*. March 2006. 48(1). P: 93–110. URL: <https://surl.li/updmhe> (Last accessed: 09.04.2025).

88. Lausberg P., Taran S. Economic security: The strategic argument for Ukraine's EU membership. European Policy Center. 2024.02.02. URL: <https://surl.li/qunomq> (Last accessed: 11.04.2025).

89. Lepesant G. 2004 – 2014: review of a decade of enlargements Enlargement and Borders. Schuman Papers n°311. 28 April 2014. URL: <https://surl.li/bbrjnn> (Last accessed: 01.04.2025).

90. Liboreiro J. Ukraine's accession could cost €136 billion to the EU budget, new report estimates. Euronews. 2024.03.07. URL: <https://surl.li/bmamih> (Last accessed: 10.04.2025).

91. Magnette P. Le régime politique de l'Union européenne. Les Presses de Sciences Po. Paris, 2006. 320 p. URL: <https://surl.li/exeiuy> (Last accessed: 31.03.2025).

92. Malta: The Mediterranean gateway to Europe for innovators and entrepreneurs. URL: <https://surl.li/qsnnkan> (Last accessed: 04.04.2025).

93. Maurice E. The Rule of Law: the uncertain gamble on conditionality. Schuman Papers n°660. 13 March 2023. URL: <https://surl.li/aieyzh> (Last accessed: 31.03.2025).

94. Mehedintu A., Soava G., Sterpu M. The Effect of Remittances on Poverty in the Emerging Countries of the European Union. *Sustainability*. 2019. Vol. 11(12). 3265. <https://doi.org/10.3390/su11123265> (Last accessed: 13.04.2025).

95. MEPs want to end golden passports schemes. URL: <https://surl.li/idnxya> (Last accessed: 04.04.2025).

96. Mink G., Szurek J.-C. La Grande Conversion. Le destin des communistes en Europe de l'Est. Paru le 07.10.1999. 311 p. URL: <https://surl.li/jetyxa> (Last accessed: 31.03.2025).

97. Miron D., Holobiuc A. M., Cojocariu R. C., & Budacia A. E. Real Convergence in the Euro Area: Mirage or Reality? *Journal of Competitiveness*. 2022. 14(1). P. 100–117. <https://doi.org/10.7441/joc.2022.01.06>

98. Monnier A. The Enlarged European Union: Fifteen + ten = 455. *Population & Societies*. 2004. 398(2). P. 1–8. URL: <https://surl.li/owpkha> (Last accessed: 30.03.2025).

99. Monnier A., Translated by Rogers G. The European Union at the Time of Enlargement. *Population*. 2004. 59(2). P. 315–336. URL: <https://surl.li/jjjhjt> (Last accessed: 30.03.2025).

100. Musil J. Europe Between Integration and Disintegration. *Czech Sociological Review*. 1994. P. 5–20. URL: <https://surl.li/dngfbo> (Last accessed: 31.03.2025).

101. Negotiation Process of the Republic of Croatia. Ministry of Foreign and European Affairs. URL: <https://surli.cc/cxikkg> (Last accessed: 05.04.2025).

102. Olejnik Ł. W. Courtship, Honeymoon, and Stabilisation? Military Expenditures of New NATO Member Countries Before and After the 1999–2020 Enlargements. *Defence and Peace Economics*. 2024. P. 1–24. <https://doi.org/10.1080/10242694.2024.2378928>. Last accessed: 13.04.2025).

103. Opening Statement of the Minister of State for European Affairs and Defence, Peter Burke. Parliament of Ireland (Oireachtas), Joint Committee on European Union Affairs. TD, 7 February 2024. P. 2. URL: <https://surli.cc/cqptgu> (Last accessed: 06.04.2025).

104. Pietrzyk-Reeves D. Weak Civic Engagement? Post-Communist Participation and Democratic Consolidation. *Polish Sociological Review*. 2008. Issue

161. P. 73–87. URL: <http://www.jstor.org/stable/41275049> (Last accessed: 31.03.2025).

105. Population of EU member states 2024 – 2050. Statista. Published by Aaron O’Neill. Feb 24, 2025. URL: <https://surl.li/xgacdd> (Last accessed: 31.03.2025).

106. Rapacki R., Prochniak M. EU Membership and Economic Growth: Empirical Evidence for the CEE countries. *The European Journal of Comparative Economics*. 2019. Vol. 16. No. 1. P. 3–40. URL: <https://surl.li/opjsfs> (Last accessed: 12.04.2025).

107. Roberta Metsola is the President of the European Parliament. EPP. URL: <https://robertametsola.eu/roberta/> (Last accessed: 31.03.2025).

108. Ronzaud L. «e-Estonie»: Le «nation-Branding» Numérique Comme Stratégie de Rayonnement International. *Hérodote*. 2020. Vol. 177–178(2). No 2–3. P. 267–280. <https://doi.org/10.3917/her.177.0267>.

109. Rubio E. et al. Adapting the EU budget to make it fit for the purpose of future enlargements. Directorate-General for Budgetary Affairs. January 2025. 77 p. URL: <https://surl.lu/etabzo> (Last accessed: 13.04.2025).

110. Rubio E. EU enlargement and the post-2027 Multi-Annual Financial Framework. Directorate-General for Internal Policies. October 2024. URL: <https://surl.li/soaqnm> (Last accessed: 13.04.2025).

111. Rule of Law: Commission formally closes the Cooperation and Verification Mechanism for Bulgaria and Romania. Press release Sep 15, 2023, Brussels. URL: <https://surl.li/isapdq> (Last accessed: 06.04.2025).

112. Rule of law: the Polish justice reform of December 2019 infringes EU law. Judgment of the Court in Case C-204/21 | Commission v Poland (Independence and private life of judges). Press release No 89/23. Luxembourg, 5 June 2023. <https://surl.li/medufu> (Last accessed: 31.03.2025).

113. Ruling by the Czech Constitutional Court on the Treaty of Lisbon (3 November 2009). URL: <https://surl.li/akfskp> (Last accessed: 31.03.2025).

114. Rutai L. Hungary is Spending a Fortune to Entice its Young People Back Home, but Many Remain Unconvinced. Radio Free Europe. December 30, 2023. URL: <https://surl.li/tbhtyz> (Last accessed: 31.03.2025).

115. Schneider O. Labour migration in the European Union: the case of Central and Eastern Europe. *Economic Annals*. April – June 2022. Vol. LXVII. No. 233. P. 7–38. <https://doi.org/10.2298/EKA2233007S> (Last accessed: 13.04.2025).

116. Stamatoukou E. Greece Threatens to Block Albania's EU Accession Over Arrested Mayor. Balkan Insight, 30 November 2023. URL: <https://surl.li/iqfgqt> (Last accessed: 06.04.2025).

117. Stanicek B. A new approach to EU enlargement. European Parliamentary Research Service. March 2020. 4 p. URL: <https://surl.li/qubppp> (Last accessed: 12.04.2025).

118. Statement by the High Representative / Vice-President of the Commission Kaja Kallas and Commissioner for Enlargement Marta Kos on Georgia. URL: <https://surl.lu/lzqnwh> (Last accessed: 06.04.2025).

119. Surubaru N. C., & Nitoiu C. One decade onwards: assessing the impact of European Union membership on Bulgaria and Romania. *European Politics and Society*. 2020. Vol. 22(2). P. 161–166. URL: <https://surl.li/kjfbuj> (Last accessed: 07.04.2025).

120. Szpala M. How to make the EU ready for Enlargement: Member States' perspective. EUROPEUM. Brussels Office. March 2025. 13 p. URL: <https://surl.li/zdvkhe> (Last accessed: 07.04.2025).

121. The Baltic Way – Human Chain Linking Three States in Their Drive for Freedom. URL: <https://surl.li/sdrrrx> (Last accessed: 01.04.2025).

122. The Draghi report on EU competitiveness. URL: <https://surl.li/jhynuy> (Last accessed: 10.04.2025).

123. The fifth enlargement. URL: <https://surl.li/xbfldn> (Last accessed: 06.04.2025).

124. The sixth enlargement. URL: <https://surl.li/saaosz> (Last accessed: 05.04.2025).

125. Tomášek M., Šmejkal V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага: Wolters Kluwer ČR, 2024. 1780 с.

126. Total population of Ukraine 2000 – 2029. Published by Aaron O’Neill. Statista. Nov 14, 2024. URL: <https://surl.li/atbjaq> (Last accessed: 31.03.2025).

127. Transition Report 2004. EBRD. URL: <https://surl.li/ctvmqu> (Last accessed: 31.03.2025).

128. Treaty concerning the accession of ten new Member States to the European Union (16 April 2003). URL: <https://surl.li/hzbila> (Last accessed: 30.03.2025).

129. Treaty of Nice amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts, signed at Nice, 26 February 2001. URL: <https://surl.li/ajqpxs> (Last accessed: 31.03.2025).

130. Turner M. Maltese poll victory may reactivate accession bid. URL: <https://surl.li/xbfldn> (Last accessed: 06.04.2025).

131. Ukraine’s accession would cost €186B, EU estimates. Politico. 2023.10.04. URL: <https://surl.li/pgkpwj> (Last accessed: 10.04.2025).

132. van Hees C., Hollander S., Neumann R. Gradual integration of candidate countries into the European Union. Pushing the impossible, delaying the inevitable? February 2025. URL: <https://surl.li/jmrfif> (Last accessed: 07.04.2025).

133. Wild G. Economie de la transition: le dossier. Centre d’Etudes Prospectives et d’Informations internationales. N°08, October 2001. 108 p. URL: <https://surl.li/koyhki> (Last accessed: 31.03.2025).